

REVOLUSJON

store tanker, begrensede resultater, høye kostnader

Ikke til hjemlån

DAG JENSSEN

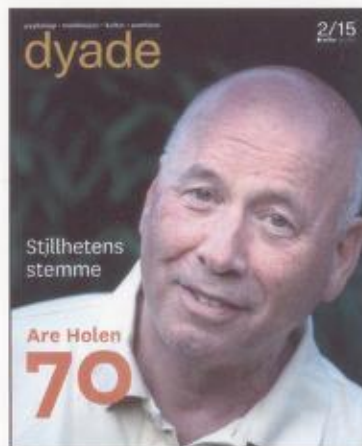
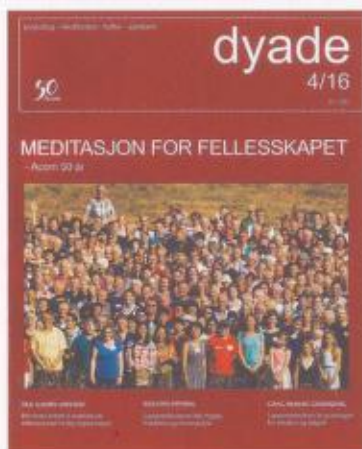
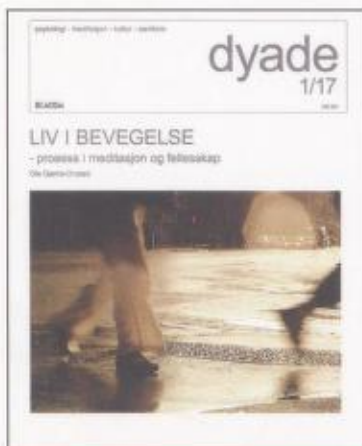
Hvilke paralleller er det mellom den ny politiske situasjonen og revolusjoner?

MAHMOOD AMIRY-MOGHADDAM

En morgen kom de på skolen og sa at en lærer var skutt.

EIRIK JENSEN

Hvor lenge kommer vi til å leve om 100-200 år? Til vi blir 200?

OM DYADE

I en samtid da alt synes å gå fortere og fortere, vil *Dyade* bringe inn ettertanke og refleksjon. Vår erfaringsbakgrunn er arbeidet med Acem-meditasjon og gruppepsykologi siden 1966.

Hvert nummer av *Dyade* tar for seg ett enkelttema og har som ambisjon å gå i dybden og by på refleksjoner som ligger litt utenfor det allmenne.

Dyade har ikke mål om å være kontroversielt, men erfaringene fra arbeidet med meditasjon kan bidra til perspektiver som noen ganger viser seg å være utfordrende i samtiden.

Redaksjonen i *Dyade* består av åtte kvinner og menn. Vi er født på førti-femti- seksti- og syttitallet. Vi er humanister, jurister, psykologer og medisinerere av utdannelse. Fellesnevner er undervisning i og praksis med Acem-meditasjon og gruppepsykologiske prosesser.

Redaksjonsmedlemmene skriver selv. I tillegg henter vi inn skribenter for hvert temanummer. Det kan både være personer med tilknytning til Acems arbeid med menneskelig vekst, eller fagpersoner innenfor det feltet temanummeret omhandler.

Alt arbeid i *Dyade* gjøres på frivillig basis. Det betales ikke for bidrag, ei heller for formgivning.

En oversikt over alle årgangene av *Dyade* – med et stort utvalg artikler – finnes på vårt nettsted **dyade.no**.

Deichmanske bibliotek
Hovedutlånet

- 6 JUN 2017

INNHold | REVOLUSJON

2	Leder	36	Nærkontakt med revolusjon <i>Intervju med Mahmood Amiry-Moghaddam</i>
4	Før-revolusjonære tilstander? <i>Dag Jenssen</i>	42	Når verden går under <i>Inger-Marie Hølmekbakk</i>
16	Revolusjon!	48	Forsøk på å forstå en religiøs revolusjonær <i>Askild Brækkan</i>
20	Revolusjonens ti trinn	56	Teknologiske revolusjoner og revolusjonær lengsel <i>Eirik Jensen</i>
21	Revolusjon: En begrephistorie		
22	Begeistring, frykt og terror <i>Dag Jenssen</i>		
28	Post-revolusjonært stressyndrom? <i>Svend Davanger</i>		

DYADE 2 2017 ÅRGANG 49

Redaktør av dette nummer| Dag Jenssen Redaksjon|Turid Suzanne Berg-Nielsen Rolf Brandrud Christopher Grøndahl Svend Davanger Eirik Jensen Halvor Eifring Vilde Haakensen Redaksjonsekretær|Hildegunn Bell Grafisk form|Carl Henrik Grøndahl Foto forside|Carl Henrik Grøndahl Korrektur|Gunnhild Reistad Administrasjon|Acem sekretariat Redaksjonsråd|Ole Gjems-Onstad Carl Henrik Grøndahl Torbjørn Hobbel Are Høien Adresser|Postboks 2559 Solli, 0202 Oslo, Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo Telefon|23 11 87 00 Bankgiro|6026 05 04048 Epost|dyade@acem.no Hjemmeside|dyade.no Dyadebloggen|blog.dyade.no Trykk/opplag|United Press 800 eks Utkommer|4 ganger i året Abonnement for året 2017| kr. 320,- Løssalg|kr. 100,- ISSN|0332-5790 (trykt utgave) 0807-2736 (digital utgave). Utgitt med støtte fra Norsk Kulturråd.

0332-5790 (trykt utgave) 0807-2736 (digital utgave)

Eugène Delacroix' maleri fra den franske julirevolusjonen 1830.

LEDER | REVOLUSJON:

STORE TANKER, BEGRENSEDE RESULTATER, HØYE KOSTNADER

Før-revolusjonære tilstander?

"Er dette slutten på Vesten slik vi kjenner den?", spurte Anne Applebaum i *Washington Post* våren 2016, i forkant av Brexit og Trump. Det var muligheten for Brexit og Trump Applebaum tenkte på. Nå er vi der, og den politiske situasjonen er ustabil. Spørsmålet kan stilles om vi lever i en før-revolusjonær tid.

Da kan det være verdt å minne om at revolusjoner kjennetegnes av raske beslutninger og mange skadevirkninger. Selve samtalen, forutsetningen for refleksjon, bryter sammen. Vi ser tendenser til dette i dagens post-truth-politikk, der man beskylder hverandre for *fake news*. I revolusjonære perioder er tilbliten lav, også blant meningsfeller. Splittelser dominerer, som da bolsjevikene og mensjevikene kranget intenst om bagateller i årene før 1917. Revolusjoner er ikke bare politikk og konflikt, men også labile psykologiske prosesser. Derfor er det å håpe at den nye situasjonen i Vesten som Applebaum siktet til, finner arenaer for dialog og at utvikling kan skje gjennom reflekterte prosesser.

Reflekterte prosesser er å foretrekke også om vi flytter blikket fra revolusjonens prosesser til dens resultater. "Hva revolusjoner får til, er i beste fall begrenset, og ofte bytter de bare en undertrykkende situasjon ut med en annen." Slik konkluderer revolusjonsforskeren Stephen K. Sanderson i et oppgjør med seiglivet revolusjonsromantikk. For revolusjonen var lenge stedet "hvor alle uoppfylte håp kunne plasseres", i følge historikeren Reinhardt Koselleck. Den var "bærer av verdenshistorisk handling". Alles øyne er rettet mot oss, sa man under den franske revolusjonen. Lenin forutså at en verdensrevolusjon ville bryte ut like etter den russiske. I dag er det Brexit-generalen Nigel Farage som ser "begynnelsen på en global revolusjon".

Store tanker, begrensede resultater. Og ikke minst, høye kostnader. Mer enn én million franske kvinner og menn døde under den franske revolusjonen samt borgerkrigen og krigene den skapte. Det var omtrent 5% av den før-revolusjonære befolkningen. Til sammen ble mange

titalls millioner drept i kjølvannet av revolusjonene i Mexico, Russland og Kina, ca. 10% av disse befolkningene. I Kambodja døde nærmere 30% av befolkningen som følge av Røde Khmer-revolusjonen i 1975. Sådanne revolusjoner har skapt, er enorme.

Revolusjonen er på dagsorden igjen, og i dette *Dyade* ser vi på noen av dens sider: Hvilke forbindelser er det mellom dagens protestbevegelser og revolusjon? Hvilke psykologiske prosesser og traumer settes i gang av revolusjoner og store samfunnsendringer? Hvordan oppleves en revolusjon? Hvordan kan den revolusjonære personlighet se ut? Og hvordan er forholdet mellom politisk og teknologisk revolusjonær fantasi?

God lesning!

Dag Jenssen

LEDER | REVOLUTION:

STORE TANKER, BEGRENSEDE RESULTATER, HØYE KOSTNADER

Før-revolusjonære tilstander?

"Jeg er leninist", skal Trumps sjefstrateg Stephen Bannon ha sagt i en samtale med en spesialist på kommunisme og det tidligere Sovjetunionen. "Lenin ville ødelegge staten og det er mitt mål også. Jeg ønsker få alt til å falle sammen og rive ned hele dagens establishment".

Det er Victor Sebestyen, som akkurat har gitt ut boken *Lenin the Dictator: An Intimate Portrait*, som nevner dette i en artikkel i *The Guardian* (6.2.17). Stephen Bannon er sammen med Donald Trump også kjent som fremtredende eksponent for det som kalles *post-truth-politikk*. Sebestyen ser forbindelseslinjer til Lenin også her:

I jakten på makt lovet Lenin det meste. Han tilbød enkle løsninger på komplekse problemer. Han løy skamløst. Han rettferdiggjorde seg ut fra at seier betydde alt; målene rettferdiggjorde midlene. Lenin var *post-truth-politikkens* gudfar.

Da han hadde fått makten, angrep Lenin straks pressen. Deretter stengte han det nyvalgte parlamentet. Han brukte ikke uttrykk som "alternative fakta" og "fake news", men "objektiv sannhet" og "den større sannhet".

En tredje forbindelseslinje i tillegg til destruktiv innstilling overfor establishment og *post-truth-politikk*, er populisme. Lenin var i Sveits da den russiske revolusjonen brøt ut i februar 1917. Han kom seg raskt til Russland, og de neste månedene arbeidet han for å undergrave og rive ned den nye regjeringen for selv å gripe makten. I denne perioden

trådte Lenin fram som populist. Han framhevet at folk hadde fått nok av eksperter. "Enhver arbeider vil kunne mestre ethvert departement etter noen få dager; ingen særskilte ferdigheter er nødvendig". Og når det gjaldt å ta hånd om industrien, var løsningen å arrestere en håndfull kapitalister og lære de nødvendige triksene fra dem. Her var det folket selv som skulle ta over.

// Lenin ville sannsynligvis sett verden i 2017 som starten på et revolusjonært øyeblikk

Sebestyen konkluderer: "Enhver som har gjennomlevd nylige valg i det vi trodde var Vestens sofistikerte kulturer, kan gjenkjenne ham". Lenin "ville sannsynligvis ha sett verden i 2017 som starten på et revolusjonært øyeblikk". Lenin er aktuell i dag ikke på grunn av sine "mangelfulle, blodige og morderisk feilslåtte løsninger, men fordi han stilte de samme spørsmål" som stilles i dag, nemlig om økende økonomiske kløfter og befolkninger som føler seg forlatt eller sviktet.

SLUTT PÅ VESTEN

Så lever vi i en før-revolusjonær tid? Historikeren og kommentatoren Anne Applebaum skrev følgende i *Washington Post* 4. mars 2016: "Er dette slutten på Vesten slik vi kjenner den? ... Akkurat nå er vi to eller tre dårlige valg fra slutten på NATO, slutten på EU og kanskje slutten på den liberale verdensorden". Hun sikter til Brexit, Trump og årets franske presidentvalg. I skrivende stund

har to av hennes tre bekymringer slått til, og i Frankrike er begge de sentrale partiene – republikanerne og sosialistene – i vanskeligheter før valget. Marine Le Pen leder sammen med den frittstående Emmanuel Macron, som også ser seg som en system-endrer i fransk politikk. En meningsmåling gjort i februar 2017, referert av *Le Monde* 7.3.17, viste at 33% av franske velgere er helt eller delvis enig i Le Pens politiske ideer. I Nederland fikk det innvandrings- og EU-fiendtlige *Partij voor de Vrijheid* et tilbakeslag ved valget i mars, men lederen Kim Wilders lover å komme tilbake. I Tyskland har det tilsvarende *Alternative für Deutschland* vært opp i 12% tilslutning etter at den europeiske flyktningkrisen startet i 2015. I Ungarn og Polen har antidemokratiske regjeringer endret utviklingen i Øst-Europa.

Det vi vanligvis vil kalle revolusjon, har ikke inntruffet, og det er sikkert et stykke dit. Men situasjonen har noen revolusjonsliknende trekk. Hvilke paralleller er det egentlig mellom den nye politiske situasjonen og revolusjoner?

FEM MULIGE PARALLELLER

I det følgende ser jeg på fem mulige paralleller: post-truth-tilstanden, populismen, trykket nedenfra, svekkelsen på toppen og organiseringen. Foruten å framheve sider ved dagens situasjon, henter jeg stoff fra den russiske og den franske revolusjonen og viser også til forskere som har sett på et bredt spektrum av revolusjoner. Til sist skal jeg se på om det er noen paralleller i de forhold som ligger til grunn for dagens situasjon og de forhold som utløser revolusjoner.

Is POPULISM DESTROYING DEMOCRACY?

I. POST-TRUTH

Da *Oxford Dictionaries* i 2016 kåret post-truth til Årets ord, definerte de det som "forhold hvor opinionen i mindre grad påvirkes av objektive fakta enn gjennom appell til følelse og personlig overbevisning".

Jayson Harsin, som er i ferd med å gi ut boken *The Rumor Bomb. Vertiginous Democracy and Regimes of Post-truth*, karakteriserer post-truth som en "sannhetskrise" (*Le Monde*, 24.2.17). Demokratiske samfunn trenger noen nøytrale institusjoner som står utenfor politikken og kultiverer sannhet i offentligheten. Eksempler er universitet, forskning, presse og rettsapparat. Det ligger et særlig ansvar for sannferdighet hos disse institusjonene.

// Demokratiske samfunn trenger nøytrale institusjoner som kultiverer sannhet i offentligheten

Med vår tids økning av kilder til informasjon er tilliten til slike institusjoner svekket. De oppfattes ikke lenger som garantister for sannhet. Etablert sannhet utfordres av alle de nye stemmene. Det gode ved denne situasjonen er at etablert sannhet kan utfordres fra nye hold. Men samtidig erstattes offentlig sannhet også av en uendelighet av synspunkter.

I post-truth-politikken kan det synes som at dette vellet av posisjoner og synspunkter har ført til at man har kunnet forbigå selve respekten for fakta. Mar-

kedsføringsteknikker som går ut på å treffe følelser og smigre velgere, kombineres med bruk av rykter eller halvsannheter. Da Obama ble valgt, spilte motstandere på at han hadde vokst opp i Indonesia (sant) og knyttet dette til at han skulle være muslimsk (usant). Avisene sjekker fakta, men mange har ikke lenger tillit til deres nøytralitet. En spørreundersøkelse gjort av Quinnipiac University og referert i *New York Times* (24.2.17), viste at 86% av demokratiske velgere stoler mest på pressen, mens 78% av republikanske velgere stoler mest på Trump.

MEDIENES ANSVAR

Nå er det likevel ikke bare mangfoldet av nye stemmer som har ansvaret for manglende tillit til medier. Mediene har selv et ansvar. Mange har påpekt at de har neglisjert virkeligheten til de protesterende, de alternative stemmene. Kanskje ikke direkte gjennom en post-truth-politikk der fakta ignoreres, men via en mildere, men effektiv form for ensretting når det gjelder temavalg, vinkling, styrende ideer, tolkning, språk osv. Pressen har for eksempel sett tilslutningen til populistiske politikere som uttrykk for psykologisk stress, altså irrasjonalitet, og ikke som politiske holdninger og prosjekter. Dét er ikke en diskusjon om et faktum, men snarere om tolkning av et mangfold av fakta.

Kjetil Jakobsen skriver i *Morgenbladet* (nr. 8 2017) om grunnene for ensrettingen slik den forekommer i Norge. Det sentrale er at journalistene overveiende er urbane og verdiliberale. De stemmer ikke Senterpartiet eller Frp, partier som samler halvpar-

ten av velgerne i bygde-Norge. Og faktasjekk løser ikke problemet, noe også Anki Gerhardsen har framhevet i *Aftenposten* (30.3.17). Et "forutinntatt blikk" og en ensartet bakgrunn ligger til grunn for journalisters ideer, saker, tema og vinkling.

Hva dette indikerer, er at mistilliten til samfunnets "sannhetsinstitusjoner" til en viss grad er begrunnet. Deler av befolkningen er ikke skikkelig representert i offentligheten. Det er ikke bare økningen i mengden av informasjonskilder som driver sannhetskrisen, men også valg som gjøres i redaksjoner.

POST-TRUTH OG DEN FRANSKE REVOLUSJON

Vi så at Lenin ble kalt post-truth-politikkens gudfar. Det er en parallell mellom dagens sannhetssituasjon og revolusjoner. Under den franske revolusjonen i 1789 opphørte all sensur. Et stort antall, ofte svært kortlivede aviser ble etablert, over 500 bare i Paris mellom mai 1789 og oktober 1791. Avisene representerte hele det politiske spektrum. Med ett var det skapt en åpen, diskuterende offentlighet. Den offentlige sannhet hadde fått nye voktere. Noen av avisene spesialiserte seg på fakta og nøye referat fra nasjonalforsamlingen, andre var didaktiske og ville lære opp folket i demokrati.

Men mange av de nye avisene ble også intenst politiske. I denne nisjen fikk overdrivelser, rykter og voldsomme angrep på motstandere spillerom. Uttrykk som "skurker" og "forrædere" forekom ofte. Holdningen var først at markedet ville rydde opp,

at folk ville slutte å kjøpe aviser som hadde løyet. Men markedet ryddet ikke opp. De politiske avisenes overtramp satte dermed i gang diskusjoner om begrensninger på ytringsfriheten og lover for æreskrenkelse. Revolusjonslederen Camille Desmoulin klaget over en ny type politisk bedrager, "den despotiske baktaler". Han så tegn til et nytt tyranni bygget på organisert uvitenhet. Desmoulin påpekte at baktalerens kunst besto i å diskreditere andre ved å etterligne populær sjargong alt mens han spredde falske synspunkter. Den franske revolusjon er et eksempel på en "sannhetskrise".

POST-TRUTH OG LENIN

Lenins post-truth-stil stikker også dypere enn bruken han gjorde av den i 1917. Sebestyen vier et tankevekkende kapittel til utviklingen av Lenins argumentasjons-teknikk på 1890-tallet. Lenin var vennlig og ordentlig, om enn temperamentsfull i privatlivet. Han hadde ikke Stalins eller Maos personlige brutalitet – de eneste døde personer han skal ha sett med egne øyne var faren, søsteren Olga og svigermoren.

// **Lenins språk var beregnet på å skape hat, avsmak, forakt**

Overfor politiske motstandere oppfant han imidlertid et voldsomt språk, tidligere ukjent blant russiske intellektuelle, som generelt var høflige med hverandre. Han medga selv at det var "beregnet på å skape hat, avsmak, forakt". Det var ikke et språk

Is POPULISM DESTROYING DEMOCRACY?

HOW FIREBRANDS AROUND THE GLOBE MANIPULATE POWER AND THE PEOPLE

Fra zocalopublicsquare.org

for å "overbevise, for å korrigere motstanderens feil, men for å ødelegge ham, fjerne ham og hans organisasjon fra jordens overflate" (Sebestyen, 82). Latterliggjøring og fornærmelse var viktige ingredienser, med bruk av ord som "keltring", "idiot", "skittent avskum", "klasseforræder", "plaprer" osv. "Fordømmelse, latterliggjøring eller ydmykelse av motstanderen kommer alltid forut for avvising av hans ideer", slik opplevde den unge Trotsky ham. Det kan se ut som han hadde lært av den franske revolusjon, som han også gjerne refererte til i ulike sammenhenger.

Nærmest på egen hånd endret Lenin debattspråket på den russiske revolusjonære venstresiden. Eller rettere sagt, han flyttet debattspråket ut av den saklige diskusjonen. Denne vendingen er logisk nok: Hvis revolusjon er å rive ned det bestående og erstatte det med noe helt nytt, vil det å innlate seg på saklig argumentasjon være å allerede dele mye med motstanderen. Lenins stil fulgte med inn i Sovjetunionen etter 1917. Det var en stil hvor veien til fysisk vold ikke var særlig stor.

Noe av den samme vridningen ut av saksorientering dukket for øvrig opp i Norge med revolusjonær ungdom på 1970-tallet som parkerte motstandere med henvisning til klassebakgrunn. Post-

truth, sannhetskrisen, følger så å si revolusjonen som en skygge. I en revolusjonær tid angripes også de institusjoner som skal opprettholde et nøytralt område som deles av de politiske posisjonene.

II. REVOLUSJON OG POPULISME

Ikke bare er det en sammenheng mellom post-truth og revolusjon. Revolusjon og populisme, samlebe-tegnelsen for de nye protestbevegelsene, henger også delvis sammen. Men hva er nå egentlig populisme? I *What Is Populism?* (2016) ser Jan-Werner Müller følgende kjennetegn: Populister er imot det de oppfatter som den korrupte eliten; de hevder at de alene representerer folket; de som ikke støtter dem er ikke en del av det autentiske folket, men folkefiender; når populistene kommer til makten, følger gjerne korrupsjon, favorisering av støttespillere og angrep på uavhengige samfunnsinstitusjoner; populistene viser til at disse inngrepene gjøres for folkets skyld.

Mye i denne listen kan gjenfinnes i revolusjoner. Revolusjon og populisme henger først og fremst sammen ved at flere revolusjoner har hatt en populistisk fase. Populisme har da vært den fasen som har ført fra moderat, mer demokratisk til mer diktatorisk styre. Revolusjonsforskeren Jack A. Golds-

tone har påpekt at de første makthaverne ved en revolusjon ofte har vært moderate. Mens disse moderate kreftene har forsøkt å skape en ny orden av revolusjonens kaos, har det dukket opp radikale utfordrere som har appellert til massene.

DET KORTLIVEDE DEMOKRATIET I RUSSLAND 1917

Slik var det i Russland 1917. Den nye regjeringen som samlet seg etter tsarens fall, besto for det meste av liberale. Den konkurrerte med sovjetet i Petrograd, et arbeiderråd, om makten. Russland var i realiteten styrt av liberale og sosialister sammen – en svært skjør konstruksjon. Etter februarrevolusjonen 1917 var landet likevel på vei mot et parlamentarisk demokrati med frie valg. I mars 1917 skrev den amerikanske ambassadøren i Russland hjem til sin utenriksminister at revolusjonen "er den praktiske gjennomføringen av det samme styringsprinsippet som vi står for, styring gjennom tilslutning fra de som styres". Meldingen førte til at USA var først ute med å anerkjenne den nye russiske regjeringen.

I kaoset som hadde oppstått og med fortsatt deltagelse i en vanskelig krig, hadde likevel den nye russiske regjeringen lav tillit blant folk. Lenins destabiliserende og populistiske inngripen var revolusjonens andre fase, og den ledet til diktaturet. Uttrykket "folkefiende" ble brukt av Lenin allerede i november 1917. I en av hans ordrer heter det: "alle ledere av Det konstitusjonelle demokratiske parti, et parti fylt av folkefiender, oppfattes heretter som

lovløse". Ganske snart trengte Lenin enda en indre fiende for å bekjempe den rådende matmangelen. Han blinket da ut en del av bondebefolkningen, kulakkene, som hadde "blitt rike på folkets sult" og sendte brigader til mer enn 20 000 landsbyer for å drive inn korn, med tusenvis av drepte og mange nedbrente landsbyer som resultat.

RETTFERDIG TERROR I FRANKRIKE

Også den franske revolusjonen gikk fra demokrati via populisme til diktatur. De to første årene under revolusjonen ble menneskerettigheter og en grunnlov etablert. Det første styresettet var konstitusjonelt monarki, deretter ble republikk innført. Imidlertid ble revolusjonen ytterligere radikalisert. I stadig sterkere grad appellerte man til det autentiske folket. For revolusjonære som Jean-Paul Marat og Maximilien Robespierre skulle revolusjonen ledes av folkets vilje og følelser – slik de tolket dem. Robespierres standpunkt ble etter hvert: "Det er bare to partier i Frankrike: folket og dets fiender", og "[t]error er ikke noe annet enn rettferdighet, rask, hard og ubøyelig".

// Det er bare to partier i Frankrike: folket og dets fiender

På punktene post-truth og populisme er det således et slektskap mellom dagens situasjon og revolusjoner, i alle fall om vi ser på de to mest klassiske av revolusjoner, den franske og den russiske. Det skal samtidig sies at de moderate, demokratiske re-

"Hvis du kunne se disse brødkøene og disse menneskenes ansikter, ville du knapt tro at dette er det 20. århundre."

gimene under disse revolusjonene var svært ustabile, slik at veien til populisme og videre til diktatur også var kort.

III. REVOLUSJON NEDENFRA

I teorier om revolusjoner går det et skille mellom de som vil legge mest vekt på drivkraften nedenfra og de som legger mer vekt på den forutgående svekkelsen på toppen av samfunnet.

Begge typer forklaring kommer til uttrykk i en fascinerende bok, *Caught in the Revolution: Petrograd 1917* (2016) av Helen Rappaport. Her følger hun den russiske revolusjonen på nært hold gjennom vestlige borgere, som av ulike grunner befant seg i Petrograd. Noen dager før massive demonstrasjoner og streiker startet 23. februar, sa den russiske storhertuginnen Vladimir til den franske ambassadøren i Petrograd, Maurice Paléologue: "Om frelsen ikke kommer ovenfra, vil det bli en revolusjon nedenfra". Frelsen ovenfra, det var tsaren. Hun

fryktet "de alvorligste katastrofer" om han ikke la om den politiske kursen. Hennes observasjon var presis. Tsaren sto på sitt og gikk av 2. mars.

Den russiske revolusjonen startet som et opprør uten ledelse, en folkelig impuls. Rappaports dag-for-dag-skildring gir et nedslående bilde. Det hadde vært tre uker med 13 minusgrader i Petrograd, byen var full av skadde soldater, og det manglet melk og brød. Kvinner sto opp til 40 timer i uken i matkø. Dagen før opprøret brøt ut, ble ambassadør Paléologue slått av "illevarslende ansiktsuttrykk hos de fattige". Den amerikanske krigsfotografen Donald Thompson skrev hjem til sin kone: "Hvis du kunne se disse brødkøene og uttrykket i disse menneskenes ansikter, ville du knapt tro at dette er det 20. århundre." Han følte skam, skrev han, ved å passere dem i sin tunge pelsfrakk mens de sto der "nærmest i filler".

Regimets inkompetanse var tydelig for alle, også

en amerikansk pilot som akkurat hadde kommet til Petrograd og skrev i sin dagbok: "Christ, hvorfor gjør ikke tsaren noe med det! Hvilken mulighet for en klok amerikansk organisator! Tenk, hele Russland kan gå nedenom og hjem av mangel på litt klok ledelse".

// Folk frykter at det de har oppnådd gjennom hardt arbeid, vil gå tapt; de utvikler revolusjonær stemning

Fire dager etter at demonstrasjonene og streikene hadde startet, utviklet situasjonen seg til anarki og ukontrollert vold. Våpenlagre ble plyndret, soldater deserterte, politifolk ble drept og det var livsfarlig å være utendørs for utlendinger. Folkemassene tok sin hevn. "Det var som å se et villdyr som hadde brutt ut av sitt bur", ifølge et vitne. Tallet på drepte i disse dagene er usikkert. Vitner antyder at februarrevolusjonen kan ha krevd 4000-5000 menneskeliv i Petrograd, mens det offisielle tallet etablert av Pravda og videreført i Sovjetunionen, var 1382 drepte og sårede.

SINNE OG BRUTTE FORVENTNINGER

En måte å forklare revolusjoner nedenfra, er å legge vekt på sinne og skuffelse. I artikkelen "Toward a Theory of Revolution" fra 1962 skrev sosiologen James C. Davies:

Revolusjoner inntreffer mest sannsynlig når en lengre periode med objektiv økonomisk og so-

sial utvikling følges av en kort periode med rask tilbakegang. Folk vil da subjektivt frykte at det de har oppnådd gjennom hardt arbeid, vil gå tapt; de utvikler en revolusjonær stemning.

Russland var et av Davies' eksempler. Mange russiske bønder hadde fram mot 1900 blitt industriarbeidere. Russland ble modernisert, og forventningene om et bedre og friere liv steg. Men tsaren og det foreldede styringssystemet var fortsatt på plass. Et første opprør i 1905 ble slått hardt ned. Spenningen mellom tsaren og folket økte, og misnøye spredte seg. Verdenskrigen og prøvelsene vinteren 1917 var de endelige skuffelsene som fikk begeret til å flyte over. De illevarslende ansiktsuttrykkene i februar 1917 var et oppdemmet sinne som skyldtes brutte forventninger.

SINNET NEDENFRA I DAG

Når det gjelder grunner til dagens populistiske protestbevegelser, peker Jan-Werner Müller på nettopp sinne som en viktig ingrediens. Grunnene til dette sinnet er flere: framveksten av "sosialt-seksuelle liberale verdier (ekteskap mellom samme kjønn osv.)"; bekymring for at USA er i ferd med å bli et land der "det egentlige folket" av hvite protestanter er en minoritet; en følelse av at mange amerikaneres økonomiske interesser ikke ivaretas av eliten i Washington.

Det siste har en kjerne av sannhet. I en mye omtalt bok fra 2012, *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*, undersøkte

Princeton-professoren Martin Gilens tusenvis av politiske endringsforslag over de siste tiårene. Han fant at når de med lavere og middels inntekt ønsket beslutninger som avvek fra ønskene til de velstående, ble resultatet likevel i overensstemmelse med ønskene til de velstående. Dette gjaldt også når Demokratene hadde makten. Bare ved særlige anledninger, som ved presidentvalg, kunne de mindre velstående nå fram.

// Følelsen er at nasjonalstaten ikke lenger tar vare på sine borgere

Dagens USA er trolig en fortelling om brutte forventninger. De hvite protestantenes nedarvede forventning om å være dominante kulturbærere er rystet, og det samme er forventningen om økonomisk velstand og ivaretagelse etter mange gode tiår etter 1945. For det sistnevnte har nok finanskrisen fra 2008 spilt en viktig rolle.

Økonomisk forventningsbrudd er også en del av bildet i Europa. I Frankrike går velgere i det som gjerne kalles det franske rustbeltet i nord over fra det sosialistiske partiet til Le Pens *Front National* (*NY Times Magazine*, 24.1.17). Innvandring og kulturelt mangfold bringer også mange over i populistiske partiers leir. Følelsen er at nasjonalstaten ikke lenger tar vare på sine borgere – noe den gjorde under oppbyggingen av velferdsstater etter 1945. Det politiske prosjektet er at nasjonalstaten igjen skal ivareta borgerne.

Men i tillegg har Europa etter krigen, ifølge Müller, vært preget av "ideen om å holde 'folket' på avstand". Grunnen var at 'folket' hadde frambrakt autoritære regimer som Sovjetunionen, Tyskland og Italia i mellomkrigstiden. Etter 1945 var det viktig å sikre seg mot gjentakelse. EU var en slik sikringsmekanisme. Men et distansert EU lokker nettopp populistiske politikere fram som sier at folket igjen må stå i sentrum (og at EU må bort). Så i Europa er det også et sinne som følge av at demokratiet ikke har holdt sitt løfte om å høre på borgerne. De føler seg forlatt av teknokratene i Brussel og vil ta nasjonen tilbake.

IV. SVEKKELSEN PÅ TOPPEN

Ouro Preto er i dag en pittoresk, litt avsidesliggende universitetsby førti mil nord for Rio de Janeiro. Byen er på UNESCOs verdensarvliste på grunn av sin enestående barokke arkitektur. Med 80 000-100 000 innbyggere var Ouro Preto i 1750 dobbelt så stor som New York, ja størst av alle byer på det amerikanske kontinentet. Det skyldtes områdets usedvanlig rike gullforekomster. I denne strålende og rike provinshovedstaden brøt det i 1789 ut et opprør mot kolonimakten. Gullforekomstene hadde begynt å avta. Sentralmakten i Lisboa mistenkte imidlertid at verdiene med vilje ble holdt tilbake i Brasil. I stedet for å lette skattetrykket, økte de det. Regionens intellektuelle og økonomiske elite tok da sikte på å løsrive Brasil fra Portugal i det som er kalt *Inconfidência Mineira*. USAs brudd med England i 1776 var en inspirasjonskilde. Det viste seg imidlertid at kolonistaten ikke var tilstrekkelig

Ouro Preto var i 1750 dobbelt så stor som New York. Her brøt det ut opprør mot kolonimakten i 1789.

sterk, og at organiseringen ikke var god nok. Opprøret ble slått ned.

Om den russiske revolusjonen sier Theda Skocpol i *States and Social Revolutions*: "Etter hvert som omfanget av russiske krigstap ... åpenbarte seg, mistet de høyere lag tilliten til tsaren og eneveldet. Og etter hvert som krigens belastninger vedvarte, ble de lavere klasser, som led fryktelig, lei av krigen og opprørske." Dette førte til en "nesten allmenn avvisning av det autokratiske regimet". For Skocpol kom revolusjonen fordi tsaren sto igjen alene uten tillit. Det er dermed statens svekkelse som er det avgjørende. Tsaren og tsarinaen ble i 1917 oppfattet som en fare for landet, ifølge feltmarskalk Henry Wilson, som var i Petrograd denne vinteren og rapporterte til London.

I 1789 var den franske staten på lignende vis svekket av en dyr krig mot engelskmennene i Amerika. Staten klarte ikke å håndtere den finansielle krisen. Den samme manglende tilliten som i Russland fantes også i forkant av den franske revolusjonen, ifølge Skocpol: "I 1788 og tidlig i 1789 var den ledende klassen i Frankrike praktisk talt samlet i et ønske om et mindre absolutistisk, mer representativt nasjonalt styringssett".

SVEKKET TILLIT TIL STATEN I DAGENS USA OG EUROPA

Men én ting er 1789 og 1917. En annen er om vestlige stater i dag er svekket. Det har vært hevdet at fordi stater generelt er blitt sterkere, er revolusjonenes tid over. Dessuten har ingen demokratiske regimer blitt styrtet ved revolusjon. I dag er det kanskje det overnasjonale EU som er mest utsatt for grunnleggende endring, eller til og med nedbygging. Brexit skapte "eksistensiell krise" ifølge EUs egen president Jean-Claude Juncker. Hva om Frankrike vil ut?

Det er også en viss tillitssvikt innenfor nasjonalstater. *Economist Intelligence Unit* nedgraderte nylig USA til "mangelfullt demokrati". Begrunnelsen var "en ytterligere erosjon av tillit til politisk styringsapparat og valgte ledere".

Den sentrale konservative politikeren Alain Juppé påpekte under presidentvalgkampen at Frankrike opplever "en fryktelig tillitskrise" og at "vårt land er sykt". En undersøkelse gjort av instituttet Ipsos i februar 2017 viste at tiltroen til politikere og politikk er svært lav i Frankrike. 62% sier de er "skuffet", 44% sier de har "avsmak", 41% sier de er "sinte". Disse karakteristikkene er mest utbredt i aldersgruppen 35-

44, blant de med minst utdannelse, blant arbeidere og sympatisører av *Front National*. Bare 18% av de spurte assosierer politikk med håp – dette er mest utbredt blant de med høyest utdannelse, blant ledere og de som sympatiserer med høyre i politikken. 89% mener at politikerne setter personlige interesser fremst. 82% mener de fleste politikere er korrupte, et tall som har økt med 20% de siste fire år. Korrupsjonssynspunktet er særlig utbredt hos de som har lavest inntekt og som sympatiserer med ytterste venstre og *Front National*. 84% av de spurte mener at partiene det meste av tiden er en bremse for positiv utvikling i Frankrike (*Le Monde*, 4.3.2017).

V. ORGANISERING

Mellom folkets impulser og statens svekkelse finner vi protestenes organisering. Det må en organisering til. Februaropprøret i 1917 hadde ikke blitt en revolusjon, hvis ikke politiske ledere hadde grepet tomene, og hvis det ikke allerede fantes organiserte grupper – liberale, sosialister, mensjeviker, bolsjevikere – som hadde ideer om forandring. Den avgjørende koplingen mellom demonstrasjoner, streiker og deserteringer på den ene side og ledelse på den andre, skjedde på revolusjonens fjerde dag, da menneskemengdene samlet seg foran Dumaen, og hittil ganske forvirrede Duma-medlemmer fikk valgt en provisorisk komité og etter hvert en provisorisk regjering. Organisering fant samtidig sted også blant sosialistiske revolusjonære, som dannet et arbeiderråd (sovjet) i Petrograd.

Dagens skuffelser i deler av befolkningene har fått en stemme og en politisk organisering i de europeiske opprørspartiene, i Brexit og i Trump. Denne organiseringen ligger på innsiden av den eksisterende politiske orden, en orden Trump likevel utfordrer når han nå er kommet til makten. Det rådende synspunktet blant kommentatorer er at det amerikanske politiske og administrative systemet er i ferd med å testes. Det samme kan skje i Vest-Europa dersom noen av de populistiske partiene der kommer til makten. Den tidligere lederen i *United Kingdom Independence Party*,

f. 1959, dr. art. i historie, førsteamanuensis i vitenskapsteori ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Kurslærer i Acem og redaktør i *Dyade*.

Nigel Farage, ser Trump som "begynnelsen på en global revolusjon", og viser til valgene i Nederland, Frankrike og Tyskland (*the Guardian*, 24.2.17).

MANGE ELEMENTER PÅ PLESS

Kanskje er revolusjon et begrep som fanger sentrale sider ved den politiske uroen vi ser i dag. En del av det som har kjennetegnet revolusjoner er virksomt i dag. Kanskje er vi i inne i en sannhetskrise. Populisme, som er et sentralt innhold i protestbølgen, har tidligere i flere tilfeller vært virksomt i revolusjoner, som en vei fra moderat styre mot mer autoritært styre. Revolusjonære ingredienser som skuffelse og sinne er i dag kombinert med svekkelse av staten gjennom manglende tillit. Og til sist er dette organisert gjennom partier. ■

LITTERATUR

- James C. Davies, "Toward a Theory of Revolution", *American Sociological Review*, 1962.
 Jayson Harsin, *The Rumor Bomb. Vertiginous Democracy and Regimes of Post-truth*, Duke University Press, kommer i 2017.
 Jonathan Israel, *Revolutionary Ideas. An Intellectual History of the French Revolution From The Rights of Man to Robespierre*, Princeton University Press, 2014.
 Jan-Werner Müller, *What Is Populism?*, University of Pennsylvania Press, 2016.
 Helen Rappaport, *Caught in the Revolution. Petrograd 1917*, Hutchinson, London, 2016.
 Stephen K. Sanderson, *Revolutions. A Worldwide Introduction to Social and Political Contention*, Routledge, 2. ed., 2010.
 Victor Sebestyen, *Lenin the Dictator: An Intimate Portrait*, Weidenfeld & Nicolson, 2017.
 Theda Skocpol, *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia, and China*, Cambridge University Press, 1979/2015.
 Artikler i *Aftenposten*, *Morgenbladet*, *The Washington Post*, *New York Times Magazine*, *Le Monde*, *the Guardian*.

Revolusjon!

En revolusjon er ikke et middagsselskap, eller det å skrive et essay, eller male et bilde eller lage et broderi; den kan ikke være så forfinet, så makelig og blid, så temperert, snill, ridderlig, behersket og storsinnet. En revolusjon er et opprør, en voldelig handling hvor én klasse velter en annen.

Mao Tse-tung

En løgn fortalt ofte nok blir en sannhet.

Lenin

Pressen bør ikke bare være en kollektiv propagandist og agitator, men også en kollektiv organisator av massene.

Lenin

Det mest revolusjonære man kan gjøre, er alltid å kunngjøre høyt hva det er som skjer.

Rosa Luxembourg

Den mest revolusjonære handling er å ha et klart blikk for verden slik den er i virkeligheten.

Rosa Luxembourg

Før en revolusjon inntreffer, oppfattes den som umulig; etter at den er inntruffet anses den som uunngåelig.

Rosa Luxembourg

Å stole på overbevisning, hengivenhet og andre fremragende åndelige kvaliteter; dette kan ikke tas alvorlig i politikken.

Lenin

En revolusjon er umulig uten en revolusjonær situasjon; videre, det er ikke enhver revolusjonær situasjon som leder til revolusjon.

Lenin

The Revolution was effected before the War commenced. The Revolution was in the minds and hearts of the people; a change in their religious sentiments of their duties and obligations. This radical change in the principles, opinions, sentiments, and affections of the people, was the real American Revolution.

(John Adams)

izquotes.com

De som gjør fredelig revolusjon umulig, vil gjøre voldelig revolusjon uunngåelig.

John F. Kennedy

Makt er ikke et middel, det er et mål. Man reiser ikke et diktatur for å sikre revolusjonen; man skaper en revolusjon for å reise diktaturet.

George Orwell

Kunst er enten plagiat eller revolusjon.

Paul Gauguin

Hva vil skje med meg og hele Russland? Jeg er ikke forberedt på å være tsar. Jeg ønsket aldri å bli en. Jeg vet ingenting om det å herske. Jeg vet ikke hvordan jeg skal gjøre mine plikter.

Tsar Nicholas II da han ble kronet, 19. oktober 1894

Ikke vær for hard med Lenin ... Jeg tror mye av hans merkelige oppførsel rett og slett kan forklares med at han totalt mangler humoristisk sans.

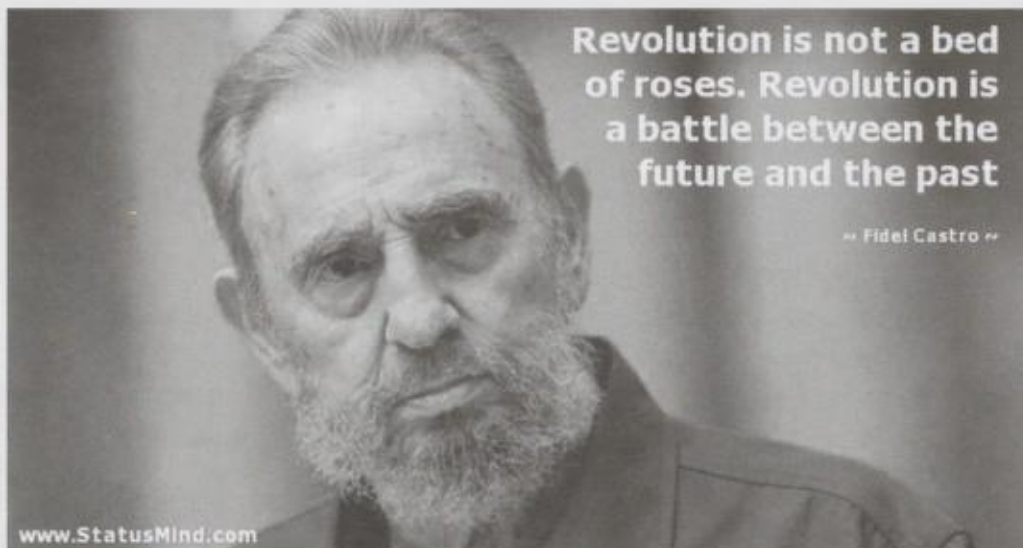
Georgy Plekhanov

I politikk er det ett og bare ett prinsipp, bare én sannhet: Det som tjener min motstander, skader meg, og omvendt.

Lenin

En kommunist som ikke drømmer ... er en dårlig kommunist.

Lenin

Ja, vi stjeler ... men vi stjeler det som allerede er blitt stjålet.

Lenin

Først må vi gripe makten. Deretter bestemmer vi hva vi skal gjøre med den,

Lenin

I England og Frankrike henrettet de sine konger for noen århundrer siden, men vi var sene med våre.

Lenin

Tro meg. Det kan bare finnes to typer styre i Russland. Tsarisme eller Sovjet.

Lenin

For russerne var Lenins fødsel deres største ulykke; deres nest største var hans død.

Winston Churchill

Folk som forestilte seg at de hadde laget en revolusjon, oppdaget alltid dagen etter at de ikke visste hva de hadde gjort, og at revolusjonen som de hadde skapt, ikke i det hele tatt liknet på den de én gang hadde ønsket seg.

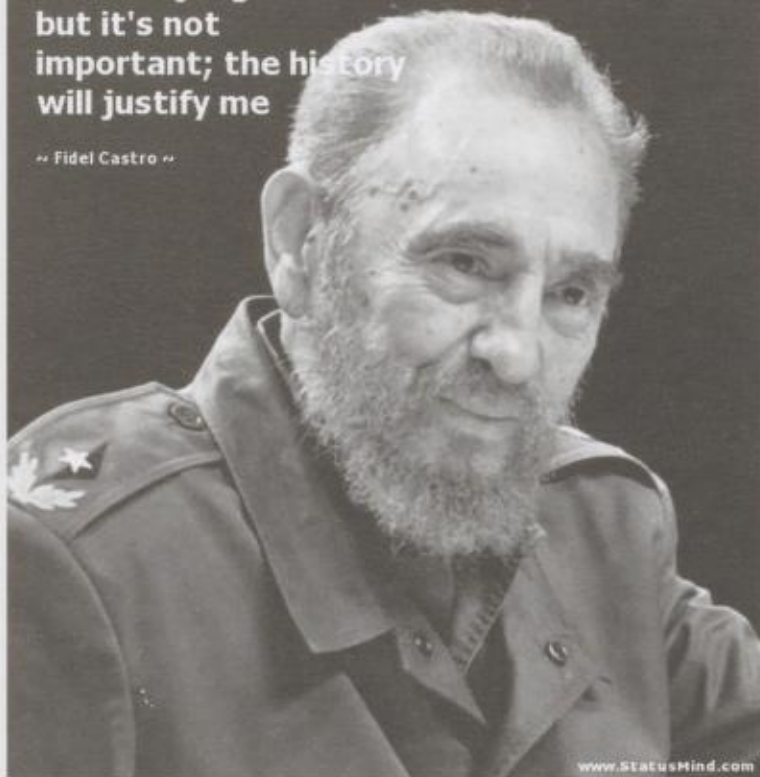
Friedrich Engels

I enhver revolusjonær gjemmer det seg en konstabel.

Gustave Flaubert

**You can judge me
but it's not
important; the history
will justify me**

~ Fidel Castro ~

www.StatusMind.com

Hvis de rike bøndene fortsetter med å suge ut folkets blod, vil vi utlevere dem til folket. Hvis vi møter for mange hindre når vi deler ut rettferdighet til disse svikere, konspiratører og profitører, da vil vi la folket gjøre opp med dem.

Maximilien Robespierre

Revolusjon spiser sine barn uten nåde.

Alexander Herzen

Om morgenen 14. juli 1789 satte en flokk parisiske arbeidere seg fore å angripe det kongelige fengselet Bastillen. De ble hjulpet av deserterte soldater med kanoner og oversett av kongelige tropper i en leir like ved. Sent på ettermiddagen kjempet de seg inn i borgen, drepte guvernøren og paraderte hodet hans på en pøle. Den kvelden skal kong Ludvig 16. ha spurt hertugen av Rochefoucauld: "Er dette et opprør?". Hertugen svarte: "Nei, Herre, det er en revolusjon!"

Fra Jack A. Goldstone. *Revolutions: A Very Short Introduction*.

Revolusjonens ti trinn

Revolusjonsforskeren Jack A. Goldstone har foreslått at revolusjoner typisk utvikler seg gjennom ti trinn:

- (1) Flerparten av de intellektuelle vender seg mot regimet.
- (2) Staten prøver uten hell å komme sine skarpeste kritikere i møte med reformer.
- (3) En alvorlig politisk krise går over i sammenbrudd, idet staten ikke lenger klarer å håndtere et økonomisk, militært eller politisk problem.
- (4) Når sammenbruddet er et faktum, avdekkes indre uenighet i den seirende opposisjonen.
- (5) Moderate reformatorer griper makten i første omgang.
- (6) De moderate har hendene fulle med å etablere et nytt styre, men da springer mer radikale grupper fram, støttet av masse-mobilisering.
- (7) De radikale tar over og iverksetter større endringer.
- (8) Den uorden som følger radikaliseringen, frambringer tvangsinngripen fra den nye staten.
- (9) Fortsatt strid mellom radikale og moderate åpner ofte for militære ledere som til slutt tar makten.
- (10) Revolusjonens radikale fase går til sist over i en mer pragmatisk jakt på forbedringer innenfor den nye orden.

Kilde: Stephen K. Sanderson, *Revolutions: A Worldwide Introduction to Social and Political Contention*, 2010, s. 60.

Revolusjon: en begrepshistorie

I en historisk gjennomgang av begrepet revolusjon, ser den tyske historikeren Reinhart Koselleck to hovedbetydninger:

Den franske revolusjonene i 1789 definerte revolusjon som en relativt kortvarig, voldelig, borgerkrigsliknende endring av styresettet i et land.

Men begrepet har også vært brukt om mer langsiktige, organiske og ikke-voldelige endringer innenfor ulike sektorer i samfunnet, som for eksempel innen industri, vitenskap eller kultur.

Skillet mellom de to betydningene er ikke så absolutt som det kan se ut, ifølge Koselleck. Den franske revolusjonen ble således forstått også som sluttresultatet av organiske endringer, som hadde foregått over lang tid i samfunnet. Røttene til denne forståelsen går flere hundre år tilbake.

I 1543 utga Nicolaus Copernicus boken *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Om himmelsirklenes omdreininger). Hans teori om solsystemet innledet det som senere ble kalt den vitenskapelige revolusjon. Her var et merkelig sammentreff. Boken med ordet revolusjon i tittelen, ble selv gnisten til det man senere kalte en revolusjon. Med Copernicus' bok vandret fenomenet revolusjon så å si fra himmelen og ned på jorden.

Ikke nok med det. Den vitenskapelige revolusjon som Copernicus innledet, ble

en viktig impuls i opplysningstiden, som igjen inspirerte den franske revolusjon i 1789, som i sin tur ble modell for nye revolusjoner.

I følge Koselleck fikk begrepet revolusjon altså sin betydning ved at det først ble tatt i bruk i astronomien og deretter overført til samfunnet og politikken. Brukt på samfunnet ga begrepet ny mening til fenomenene politisk uro og forandring. Uro og forandring hadde alltid vært der, men revolusjonsbegrepet satte dette inn i en større sammenheng.

Borgerkrig var ikke lenger meningsløs nedslakting, men et skritt på Historiens vei. Omtrent som vi i vår tid framhever at livets hendelser, også ubehagelige, inngår i meningsfulle livsfortellinger. I Historiens utvikling var revolusjonen dermed også som en plutselig drøm som gir innblikk i et underliggende sjelsliv. "Hvis du vil gå i skole hos historien, da skal du velge revolusjonen som lærer", kommenterte en tysk kilde rundt 1800.

Når den franske revolusjon ble forstått som resultat av langvarige organiske prosesser, peker det i siste instans tilbake på Kopernikus' bilde av himmellegemers jevne bevegelser.

Kilde: Reinhart Koselleck, *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*, Suhrkamp, 2006.

Begeistring, frykt og terror

Da Fidel Castro døde i november 2016, skrev *New York Times* (26.11.2016): "Noen oppfattet ham som en hensynsløs despot som trakk på rettigheter og friheter; mange andre hyllet ham slik massene hadde gjort den første kvelden [i 1959], som en revolusjonshelt for evigheten". Revolusjoner setter sterke og motstridende følelser i sving, noe den amerikanske historikeren Timothy Tackett til fulle viser i *The Coming of the Terror in the French Revolution* (2015).

Tackett tegner den franske revolusjonen som en særegen psykologisk prosess, der sterke følelssvingninger driver framskrittet av sporet og inn i terror. Revolusjon er ikke tiden for sindighet og belysning av saker i en mangesidig dialog. Revolusjon er store fakter, raske kursendringer under press og mye destruktivitet.

Tackett bygger blant annet på privat korrespondanse fra revolusjonens deltakere, folk fra den opplyste eliten som støttet revolusjonen, men uten å være de mest framtrepende. Han antyder at det han har funnet, har videre interesse, og at den franske revo-

lusjonens psykologi kan være "en del av fenomenet revolusjon som sådan". Psykologien gir energi til de revolusjonære aktivitetene, og den mentale prosessen blir en viktig faktor i revolusjoners ofte tragiske hendelsesforløp.

Ingredienser i det psykologiske dramaet er flere: intense overbevisninger og en høy investering i det å skape endring; mange vitale interesser som trues når makten flyttes; en utpreget mangel på autoritet når det gamle regimet er styrtet og alt er i flukt; mange uventede retningsskifter under påvirkning av massene; mangel på tillit mellom folk i det nye samfunnet.

Denne sammensetningen innebærer at revolusjoner preges av motstridende impulser. På den ene side sterk glede, begeistring, samhold, tro, håp og kreativitet. På den andre side usikkerhet, angst, frykt, sinne, mistanke og sorg.

SKYLDIG? HENRETTET!

Den franske revolusjonen startet med stort mot og mye begeistring sommeren 1789. Befolkningen var engasjert og heiet fram den nye nasjonalforsamlingen fra gatene i Versailles. Men privat korrespondanse viser at representantene også kjente frykt, da kongen forsøkte å stanse nasjonalforsamlingen 23. juni og beordret deltakerne ut av salen, noe de nektet. I Paris fryktet man litt senere at kongen ville slippe leiesoldater løs på byen og oppløse nasjonalforsamlingen med makt. Dermed brøt det ut masseopprør, med nærmere hundre døde da Bastillen ble stormet 14. juli. En av kildene, Gilbert Romme, oppsummerte situasjonen i Paris den dagen slik: "Ethvert mistenkt individ ble umiddelbart brakt til rådhuset og, dersom han ble funnet skyldig, henrettet. Bevæpnet plyndring ble straffet på stedet med en kule i hodet". Begeistring, frykt og terror var med fra revolusjonens første stund.

ENTUSIASME OGSÅ UNDER TERROREN

Det som kalles Skrekkveldet, utfoldet seg i andre enden av revolusjonsprosessen, i 1793-1794. Antall henrettelser steg dramatisk, de grunnleggende borgerlige friheter var fjernet, styret var diktatorisk, politispioner var ute i gatene for å lytte etter

mistenkelige utsagn. Den revolusjonære bokutgiver Nicolas Ruault skrev til sin bror i Normandie at det var "oppnådd mye strålende", men han fordømte de unødvendige henrettelsene. Man kunne daglig se seks-syv vogner med dødsdømte rulle gjennom Paris, ifølge Ruault. Han forteller om da han oppdaget en av sine gamle venner i en av vognene. Han hadde blitt så rystet at han falt inn mot husveggen og begynte å gråte. "Vi befinner oss i en slik angstkriser at det er umulig å beskrive", noterte et av medlemmene i Konventet.

// Vi befinner oss i en angstkriser som er umulig å beskrive

Men selv i denne dystre perioden var det revolusjonær entusiasme og uttrykk for samhold i Paris. Militære seire i Belgia samlet hundretusener til feiring med fyrverkeri. Et vitne skriver: "Det er umulig å formidle de nydelige inntrykkene jeg hadde og delte med alle rundt meg". Det ble arrangert nabofester og måltider med synging av Marseillaisen, alt i "vennlig og broderlig" stemning, "vi skålte med alle som gikk forbi, selv om vi ikke kjente dem" og "spiste som om vi var en eneste stor familie".

DEN LABILE TILSTANDEN

Revolusjonen kjennetegnes således av at frykt og begeistring, fiendskap og samhold opptrer side om side. Det er det labile som dominerer. Tackett oppsummerer som følger:

De som aldri har gjennomlevd en revolusjon, kan lett overse hvor opprivende, angstskapende og smertefull en slik erfaring kan være. I en tid hvor så mange hverdagslige sannheter revurderes eller forkastes kan angst og frykt, sinne og hevnløst, skam og ydmykelse komme i spill både på individuelt og kollektivt plan. I tider med mye stress, har det ofte vært labile følelser både i elite og masse, raske skifter mellom glede og sorger, medfølelse og hat.

ENDREDE PERSEPSJONER

Men var det virkelig det labile følelsesmessige klimaet som drev revolusjonen inn i Skrekkveldet? Tackett svarer ja ved å vise hvordan nye terskler hele tiden ble overskredet. Emosjonaliteten og trykket av hendelser frambrakte en politisk kultur preget av frykt, mistanke og sinne. Denne eksisterte parallelt med begeistringen og troen på revolusjonen. Det festet seg tidlig en idé om en "stor konspirasjon" mot revolusjonen, og dette gikk over i en "paranoid politikkstil". Rykter på gaten og i aviser understøttet tendensen. Raskt utviklet det seg også en kultur for personbeskyldning. En journalist som kalte seg Den nasjonale anklager påpekte nødvendigheten av at alle borgere "holder et øye med alt og alle". En framtrædende revolusjonsleder laget på egen hånd en "erklæring for anklagerens rettigheter"; det skulle være enhver borgers rett og plikt å angi statsfiender. Aviser, ofte uetterrettelige, profilerte seg som revolusjonens vakthunder.

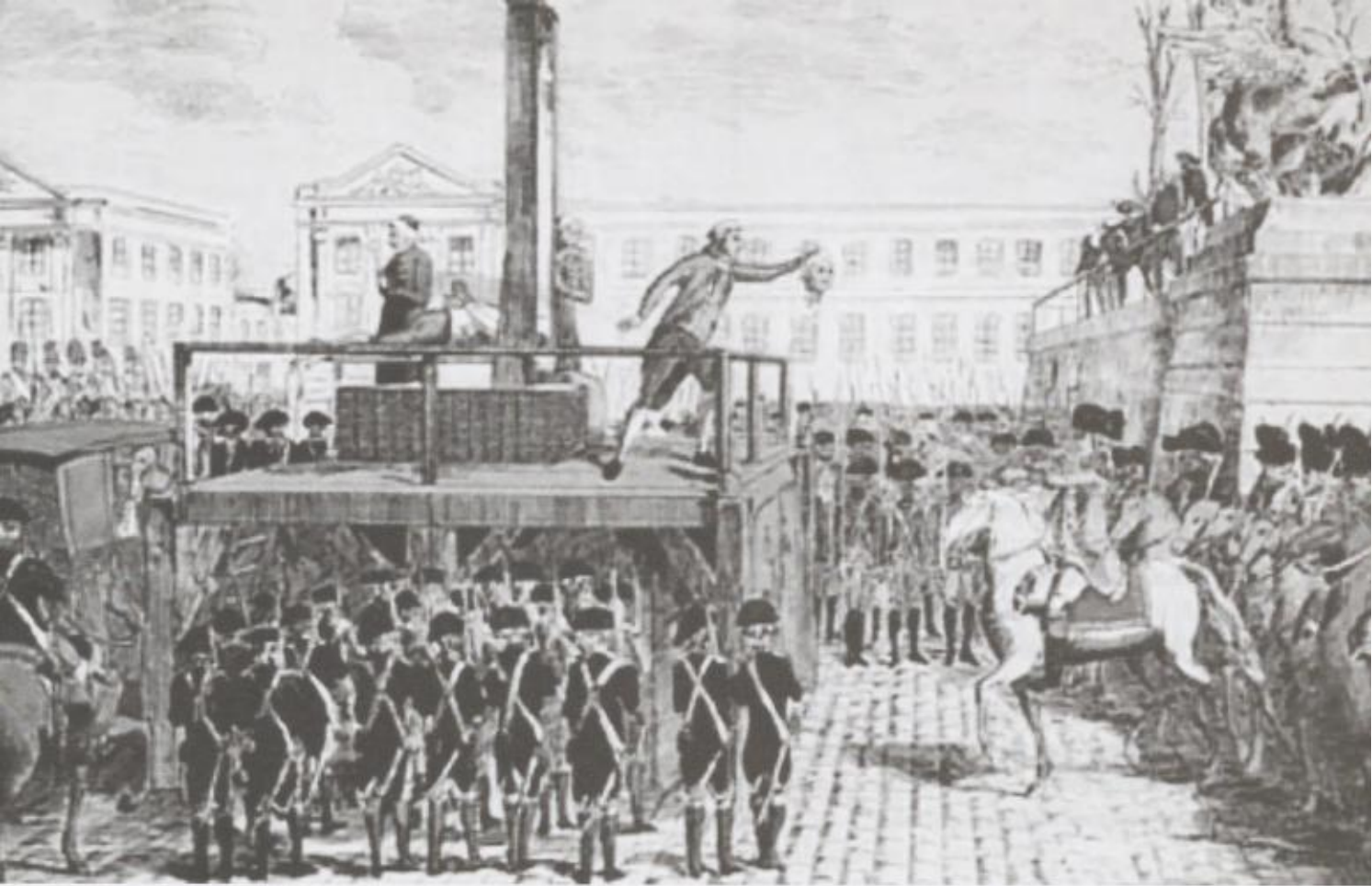
Den allmenne mistanken var ikke utelukkende irrasjonell. Landet var i krig med fremmede makter. Den tidligere adelen og noen av distriktene i Frankrike drev mot-revolusjon. Kongen lot som han var med på revolusjonen, men konspirerte i skjul. Revolusjonshelten Mirabeau viste seg å ha vært kongelig agent. Hvem kunne man stole på? Men det labile klimaet som utviklet seg under presset fra en vanskelig situasjon, ble en selvstendig faktor med "dyp innvirkning på elitens persepsjoner og handlinger".

VEDTAK UNDER PRESS

Et av revolusjonens mest dramatiske vedtak var avskaffelsen av alle gamle privilegier 4. august 1789. Var det et veloverveid vedtak? Ser man nærmere etter, ble det gjort for å håndtere et utbrudd av panikk, vold og anarki over hele Frankrike. Forsamlingen ble ifølge Mirabeau (hvis konspirasjon ennå ikke var avdekket) rammet av en "elektrisk virvelvind" av sjenerøsitet. Forsamlingen ble rett og slett presset av massenes emosjonelle utbrudd.

// Presset av massenes emosjonelle utbrudd

Disse utbruddene var ikke tilfeldige. En revolusjon bryter den tidligere orden. Hvorfor da respektere den nye? "[O]veralt ignoreres myndighetene; lovene brytes" klaget en representant i nasjonalforsamlingen. Konfliktnivået økte og persepsjonen av den andre endret seg. Revolusjonens skeptikere

Og vi har mange i køen.

ble "onde", "urettferdige", "perverse", "djevler", "monstre" og "vampyrer". De konservative ville på sin side "så raskt som mulig utrydde [det revolusjonære] virus".

I juni 1791 forsøkte kongen å flykte til utlandet. Etter dette brøt det ut demonstrasjoner mot monarkiet, som revolusjonen hadde beholdt. 17. juli 1791 samlet titusenvise av borgere seg på Marsmarken i Paris, like ved der Eiffeltårnet står i dag. Nasjonalforsamlingen følte at den nå måtte vise autoritet og sendte nasjonalgarden for å stanse seremonien. De framførte begynte å kaste sten på soldatene, som åpnet ild mot folkemengden. Kanskje flere hundre ble drept i panikken som oppsto.

VOLDEN BLE STATSDREVET

For første gang hadde revolusjonens nasjonalforsamling trådt over en grense der volden ble

statsdrevet. Jakten på republikanere fortsatte etter hendelsen, spioner ble sendt ut på gatene, demonstrasjoner og ansamlinger på gatene ble stanset, og pressen ble overvåket for første gang siden 1789. Her fikk man et glimt av terroren som skulle komme.

ESKALERING

Nå begynte også de revolusjonære å splitte seg. Stemningen i forsamlingen ble ofte opphetet. Politiske motstandere "beskylder hverandre med en voldsomhet som nærmere seg villskap", skrev en observatør. En mistankens kultur var etablert hos de sentrale representantene. De var overbevist om en koordinert konspirasjon, og de plasserte sine politiske motstandere inn i den. Det hele eskalerte gradvis fram til den mest radikale overskridelsen: arrestasjon og henrettelse av motstandere i den nasjonale forsamlingen.

Et av de viktigste skrittene på veien til denne siste overskridelsen var opprettelsen av et revolusjons-tribunal, som kunne dømme uten ankemulighet. Tvilerne i forsamlingen ble med på dette vedtaket da de fikk nyheter om omfattende opprør ute i landet. Igjen var det frykt for massen som styrte beslutningen.

TATT PÅ SENGEN

Det synes dermed som det er hold i teorien om at Skrekkveldet har en viktig bakgrunn i et traumatisert følelsesliv. Dette bekreftes også av en annen forsker, Haim Burstin, i boken *Révolutionnaires*. Burstin finner at den konspiratoriske tankegangen sprang ut av et følelsesmessig klima av frykt og usikkerhet, først i lavere lag av befolkningen, deretter i den politiske klassen av revolusjonære.

Tackett kan ellers vise til at brevmaterialet ikke viser tegn til frykt og mistanke hos eliten i forkant av revolusjonen. Det var altså revolusjonen selv som satte prosessen i gang. De revolusjonære brevskriverne var heller ikke egentlig revolusjonære før 1789. De var preget av opplysningstiden og ønsket reformer, men relativt beskjedne reformer. Den radikale utviklingen i 1789 kom som en overraskelse på dem. De ble tatt på sengen.

EKSPERIMENTERENDE HOLDNING OG OVERMOT

Tacketts psykologiske teori om terroren viser en manglende kollektiv evne til å håndtere de vanskeligheter som revolusjonen utløste. Det var en for

stor menneskelig belastning å gjennomføre den. Ofte sies det at revolusjoner i for stor grad bygger på forutinntatte, gjerne romantiske ideer. Det er i den sammenheng interessant at revolusjonens idégrunnlag for Tackett først og fremst var en tørst etter kunnskap, en holdning, det å tørre å vite. "Jeg kaster meg helt og fullt inn i hva som enn interesserer meg", sier en av informantene. I den franske revolusjonen var det opplysningstidens eksperimenterende grunnholdning som utfoldet seg. Den ble, ifølge Tackett, ikke skapt av en relativt fasttømret ideologi, slik tilfellet var med de russiske bolsjevikene i 1917. Problemet med revolusjonen i Frankrike var snarere et overmott når det gjelder evnen til å omdanne et samfunn. Eksperimentet ble for omfattende. ■■

LITTERATUR

Haim Burstin, *Révolutionnaires. Pour une anthropologie politique de la Révolution française*, Paris, 2013.

Timothy Tackett, *The Coming of the Terror in the French Revolution*, The Belknap Press, 2015.

SVEND DAVANGER

om stress og psykiatrisk sykdom ved store samfunnsomveltninger

Post-revolusjonært stressyndrom?

Revolusjoner springer ofte ut fra ønske om bedring av samfunnsforhold. Men revolusjon har to særtrekk som virker i motsatt retning: vold og raske endringer. Begge deler skaper stress og gjør at mange blir rammet for livet på måter som forskningen først nå har begynt å forstå. Revolusjoner kan ramme i mange retninger.

Revolusjoner er som regel voldelige. I den russiske revolusjon, 1917-22, er det estimert at ni millioner russere døde. Inkluderer vi mennesketap under Stalins regime 1924-53, kommer vi totalt opp i 29 millioner tapte liv. Kinesiske liv tapt under den kommunistiske revolusjon i Kina og årene som fulgte under Mao Zedong, 1949-75, er beregnet til 40 millioner. Noen estimerer går langt høyere. Dette er store tall. Man kan også finne frem til beregninger av antall døde under en rekke mindre revolusjoner i verden gjennom de siste hundre

årene. Det er imidlertid ikke disse døde revolusjons-ofrene denne artikkelen handler om. Det er de levende. Hva gjør revolusjonserfaringen med de som blir igjen? Hvordan blir deres liv?

Revolusjoner er stressende. Svært stressende. Både for dem som blir utsatt for revolusjon, for de revolusjonære selv, og for deres avkom. Revolusjoner setter folk i fare. Fare for akutt tap av liv, men også for å miste sitt eget liv slik man kjenner det. Dette skaper uro, angst og stress. Stress er en mental og kroppss-

lig reaksjon på hendelser eller forandringer som virker truende, uten at du opplever trygghet for at du kommer til å mestre situasjonen. Leger kan fortelle om symptomer som økt blodtrykk, hodepine og muskelspenninger i kroppen, samt angst, bekymring og depresjon på den mentale siden. Oppmerksomheten svikter, vi glemmer og gjør feilvurderinger. Sterk stressbelastning kan virke lammende. I de fleste tilfeller går stressreaksjonen over med tiden, i løpet av minutter, dager eller uker.

EN SVIMMEL MAO

Under revolusjonsårene i Kina var alvorlige stresssymptomer svært vanlige i alle lag av befolkningen. I boken *The Private Life of Chairman Mao* beskriver hans livlege gjennom 22 år, Li Zhisui, hvordan kineserne hadde symptomer som søvnløshet, hodepine, kroniske smerter, svimmelhet, angstanfall, høyt blodtrykk, depresjon, impotens, hudproblemer, tarmproblemer, anoreksi og oppfarehet. Mao selv hadde slike symptomer på stress. Selv om han var den øverste og mektigste lederen, sto han alltid i fare for at noen andre ville vinne over ham i hierarkiet.

// Robespierre var stresset, fysisk og psykisk utslitt

At mennesker som revolusjonen hadde gått ut over, ville hevne seg på ham. Han var redd alle og hadde konstant en assistent med seg, som kunne støtte ham opp når han fikk svimmelhetsanfall. Det fortelles også at Robespierre, den fryktede leder av den fran-

ske revolusjon, var stresset, fysisk og psykisk utslitt, full av berettiget paranoia om at andre revolusjonære ville ha ham av veien det siste året han levde. Før han til slutt ble halshugget, han også.

En slik ustabil og farlig situasjon ligner på det stressforskere kan utsette rotter for når de skal studere hjernens og kroppens reaksjon på stress. Robert og Caroline Blanchard fra Universitetet på Hawaii utviklet i løpet av 1980-årene det som kalles *The Visible Burrow System*, der rotter i et laboratorium lever og observeres i store flokker i underjordiske huler og ganger. I et slikt konstruert samfunn er det kontinuerlig beinhard konkurranse mellom hannene i flokken. Det oppstår et hierarki, der en eller noen få hanner er på toppen med noen "nestledere" eller assistenter rundt seg, mens andre er undertrykket. Forskerne kan lett se de destruktive effektene slikt stress har på de undertrykte rottene. Det som var noe mer overraskende, var at også lederne i flokken viser klare tegn til stressforandringer. I et flytende system, der det ikke eksisterer andre regler enn den sterkeste makt, er alle redde, også de sterke. Slik som Mao, den suverene leder for en mektig revolusjonsbevegelse, i verdens største land.

ET JORDSKJELV SOM VARER

En slik revolusjonær ustabilitet bruker lang tid på å normaliseres. Fortsatt, noen generasjoner etter revolusjonen, må styresmaktene i Kina ty til undertrykkelse for å bevare stabilitet i landet. Selv Russland har ennå ikke klart å skape stabilitet, hundre år etter revolusjonen. Frankrike klarte ikke skape en stabil

republikk før i 1870, 81 år etter starten på sin revolusjon. Og deretter fikk franskmennene to nye republikker etter den andre verdenskrig. En av presidentkandidatene i inneværende år vil nå innføre enda en ny republikk. Revolusjon er derfor et jordskjelv som varer i mange generasjoner. Revolusjon innebærer grunnleggende svikt i tillitsforhold. Det finnes få eller ingen man kan stole på. Barn kan angi sine foreldre for antirevolusjonære holdninger. Du kan bli angitt når som helst, av hvem som helst. Det er ingen som hører på din stemme i en rettssal. Revolusjon er på mange måter den ultimate stress-situasjon. La oss se nærmere på hva som skjer i kroppen og hjernen ved stress.

POST-TRAUMATISK STRESSLIDELSE ETTER KRIG OG REVOLUSJONER

I kjølvannet av Vietnam-krigen (som også var en del av en revolusjon) begynte amerikanske leger på 1970-tallet å sette i medisinsk system erfaringer som har vært beskrevet mer tilfeldig gjennom flere tusen år: En del soldater blir i krig mentalt ødelagt, selv om de ikke behøver å være kroppslig skadet. De ga tilstanden navnet "post-traumatisk stresslidelse" (post-traumatic stress disorder, PTSD). Dette ble en offisiell amerikansk medisinsk diagnose i 1980. Vi vet nå at tilstanden ikke bare er knyttet til krig, men også til naturkatastrofer, store samfunnsendringer, ulykker eller sterke sosiale belastninger som vold og mishandling. Tilsvarende medisinske mekanismer gjør seg også gjeldende i mer daglige, truende situasjoner, som tap av sosial posisjon ved arbeidsledighet, tap av konkurranse i et karriereløp, tap av kjæreste eller

ektefelle, etc. Også i slike situasjoner vil en del mennesker knekke og ikke helt klare å reise seg igjen. At dette skjer, har sin årsak i samspill mellom celler og hormoner i kroppen, først og fremst i nerve- og hormonsystemene. PTSD er ofte invalidiserende og kan ha et kronisk, dvs. vedvarende, forløp.

// Også hjelpearbeidere eller fotografer kan bli rammet av PTSD

I løpet av en gjennomsnittlig revolusjon øker forekomsten av slike hendelser betraktelig. Eksponeringen kan være direkte, hvor man selv blir utsatt for traumat, men den kan også være indirekte, ved at man får høre om traumer som har hendt nærstående personer. Også hjelpearbeidere eller fotografer som kommer raskt til et katastrofeområde, kan bli rammet av PTSD i ettertid, selv om de ikke selv faktisk var til stede under katastrofen. Det betyr at hvis du lever i et land som er i revolusjon og hører om, eller ser, mennesker du kjenner, som blir tatt til fange, drept eller torturert av de revolusjonære eller av de opprinnelige makthaverne, setter dette hormonelle reaksjoner i gang som kan føre til PTSD.

PÅFØRT MED VITENDE OG VILJE

Forskerne har påvist tre forhold ved traumene som øker risikoen for at de involverte personer faktisk utvikler PTSD: Styrken på traumat, antallet traumer man opplever gjennom livet, og om de er intensjonelle eller ikke. Det siste forholdet innebærer at hvis

Mestrer du ikke situasjonen?

andre faktorer er like, vil et traume som blir påført gjennom andre menneskers vitende og vilje, som jo i særlig grad er tilfellet ved revolusjoner, innebære større risiko for PTSD enn hvis det er snakk om en naturkatastrofe som ingen kan noe for, la oss si en tsunami eller et jordskjelv (Santiago et al., 2013).

HVORDAN HAR DE DET SÅ, DE SOM HAR FÅTT PTSD?

PTSD-pasienter har fire forskjellige typer av symptomer:

- Gjenopplevelse av traumet, for eksempel ved påtrengende minner, eller mareritt om natten, som etter at du har blitt tatt til fange eller er blitt torturert.
- Unngåelsesatferd, dvs. at man prøver å unngå tan-

ker, følelser, objekter, mennesker eller steder som kan assosieres med traumet.

- Negative forandringer i tanker og følelser, for eksempel ved at man får endret sitt selvilde, eller forandret sin oppfattelse av ens omgivelser, eller vedvarende skam og skyldfølelse. Man kan også oppleve generell emosjonell avflatning, fremmedgjøring, samt manglende evne til å huske detaljer av traumeopplevelsen.

- Forandring i opphisselses- og reaksjonsmåter, dvs. man kan bli irritabel, overvaktstom, vise uforsvarlig atferd, få søvnforstyrrelser eller konsentrasjonsvansker. Slik som Maos lege kunne beskrive at Mao hadde det.

Disse symptomene må være til stede i minst én måned, være til alvorlig plage for pasienten, og føre til reell funksjonsnedsettelse i dagliglivet, i følge diagnosemanualen DSM-5.

Begrepet post-traumatisk stresslidelse, PTSD, har langt på vei revolusjonert vår innsikt i hva som skjer med mennesker som blir psykologisk invalidisert av vold, krig og katastrofer. Det har så langt blitt publisert over 22.000 forskningsartikler som har PTSD som emneord.

RASKE SAMFUNNSENDRINGER OG KULTURELLE TRAUMER

Revolusjoner består av vold og raske samfunnsendringer, hevdet vi i starten av denne artikkelen. Vi har drøftet hvordan vold, og særlig frykten for vold, kan føre til PTSD. Men hva med de raske endringene? Kan store forandringer i seg selv gi psykisk skade? Stress dreier seg om "hendelser eller forandringer som virker truende uten at du opplever trygghet for at du kommer til å mestre situasjonen".

I moderne tid har verden opplevd dyptgripende og hurtige samfunnsendringer. Bl.a. en rekke raske, teknologiske, økonomiske, kulturelle forandringer i ellers fredelige områder (elektrisitet, motorisert transport, datateknologi, etc., etc.). Uansett hva som er resultatet og hvem som går av med seieren, har disse forandringene også en emosjonell og psykologisk kostnad for de som er involvert. En gruppe forskere har utviklet et forskningsfelt de kaller

kulturelle traumer. Andre forskere omtaler historiske traumer. De låner dermed et begrep fra medisins og psykiatri for å bruke det på samfunnsnivå. Et kulturelt traume oppstår når medlemmer av en gruppe eller et fellesskap føler at de har blitt utsatt for en grufull hendelse som etterlater en uutslettelig påvirkning på gruppens kollektive bevissthet og dens minner. Et slikt traume endrer gruppens fremtidige identitet på fundamentale og ugjenkallelige måter, skriver J. C. Alexander i artikkelen "Toward a Theory of Cultural Trauma". Historien er full av eksempler på kulturelle traumer. Jødene opplevde selvfølgelig et slikt traume under andre verdenskrig. Urbefolkninger traumatiseres av å bli innlemmet i moderne storsamfunn. Men også tyskerne, under og etter krigen, ble traumatisert, som vist i *Dyade* nr. 3 2016, "Tyske tårer". Boersma viser til at i dette perspektivet har også de hvite afrikanerne i Syd-Afrika blitt kulturelt og emosjonelt traumatisert ved opphevelsen av apartheid. Oppløsningen av Sovjet-unionen og den arabiske våren har vært traumatiske hendelser i sine respektive samfunn.

// Hvite afrikanere i Syd-Afrika ble kulturelt og emosjonelt traumatisert ved opphevelsen av apartheid

Selv om dette er snakk om store kulturelle og sosilogiske endringer, omfatter de i siste instans enkelt-individer. Enkeltindivider reagerer forskjellig på slike hendelser og prosesser. Noen kan bli emosjonelt svært rystet, varig stressbelastet og traumatisert (se bl.a. artikkelen om Stefan Zweig i dette *Dyade*),

mens andre blir mindre påvirket. Sztompka hevder at kulturelle traumer oppstår når etablerte normer og vanlige tenkemåter hos enkeltmennesker og grupper mister sin sammenheng og stabilitet. Dette er stress, på samfunnsnivå.

Typiske reaksjoner på slike stressbelastninger er angst, depresjon og PTSD. Sun og Ryder framhever at moderniseringen av Kina, med større vekt på individuelle løsninger og mindre på kollektive, som folket nå har vært vant til i flere generasjoner, har ledet til en sterk økning i medisinsk depresjon, særlig på landsbygden.

HISTORISKE TRAUMER LEVER VIDERE GJENNOM TAUSHET

Den amerikanske/indianske samfunnsforskeren og sosialarbeideren Maria Yellow Horse Brave Heart definerer historiske traumer som "det akkumulerte emosjonelle og psykologiske såret som fremkommer over et livsløp og gjennom flere generasjoner som et resultat av å oppleve massive traumer på gruppenivå".

Historiske traumer har således effekt ikke bare på dem som blir direkte berørt, men også på etterfølgende generasjoner. Også etterkommerne har økt forekomst av en rekke psykiske symptomer og lidelser. Spesielt er det, som påpekt av sosialantropologen Aaron Denham, at de også ofte har skyldfølelse overfor eldre generasjoner for at de selv har sluppet lettere unna, og en følelse av plikt til å ta del i forfedrenes smerte.

CONSPIRACY OF SILENCE

En paradoksall overføringsmekanisme for slike traumer over generasjonene har blitt kalt *conspiracy of silence*. Dette eksplisitte eller implisitte tabuet er et slags forbud mot å stille spørsmål om eller snakke om traumet. De neste generasjoner vil dermed bare få fragmenter av informasjon om det som har hendt deres foreldre og besteforeldre, slik at det omgis av et slør av mystikk, det blir et slags hull i fortellingen om traumet eller opplevelsen. Se også her beskrivelsen av "Tyske tårer" i *Dyade* nr 3 2016. Også uuttalte, men kollektive minner er viktige for å føre traumeopplevelsen videre gjennom generasjonene.

HVORDAN OVERVINNE HISTORISKE TRAUMER?

Denham beskriver en enkeltfamilie, Si John-familien, i en indianerstamme i staten Idaho i USA. Deres slekt har i likhet med resten av stammen opplevd traumatiske forhold i møtet med storsamfunnet i USA. Men de er langt mindre preget og ødelagt av traumene enn andre i denne stammen. Denham siterer familieoverhodet Cliff Si John: "Vår familie har opplevd mye smerte og lidelse. Mye som har skjedd med oss, har vært urettferdig, ondskapsfullt, morderisk, men vi har allikevel overlevd. Min far fortalte mange historier om smerte og lidelse og urettferdige ting som skjedde med vår familie. Og han brakte disse tingene inn i sentrum og sa: 'Kanskje grunnen til alt dette var for at dere gutter kunne skape et bedre liv for deres egne familier'".

Denham forteller hvordan Si John-familien har egne seremonier, *powwows*, hvor de inne i en sirkel gjenforteller historier, rollespiller hesteritt i kamp og utfører andre aktiviteter som forsterker deres identitet og deres historiske minner. De har kontakt med sine forfedre og trekker dermed fortiden med seg inn i nåtiden.

Fortellingene og historiene i Si John-familien vektlegger motstandsdyktighet og evne til å klare seg gjennom utfordringer, overlevelsessevne, og å kunne lære av sine feilgrep. Cliff forteller at "indianere må huske på styrken i sitt blod, det samme blodet som rant gjennom forfedrenes årer."

"Høvdingenes og krigernes blod", snakker Cliff Si John om. "Folk som var nødt til å være sterke. Folk som midt på vinteren, mens barna sultet og de ikke hadde noe å spise, måtte ut i stormen for å finne mat. Dette var folk som klarte å overleve gjennom stormkastene fra regjeringen, stormkastene fra oppsynsmennene, pennestrøkenes stormkast, stormkastene fra ord de aldri forsto, stormkastene fra det å bli utnyttet, stormkastene fra folk som løy for dem, fra avtaler som gikk dem i mot. Alle slike ting som kommer og truer hjemstedet ditt." ■

SVEND DAVANGER

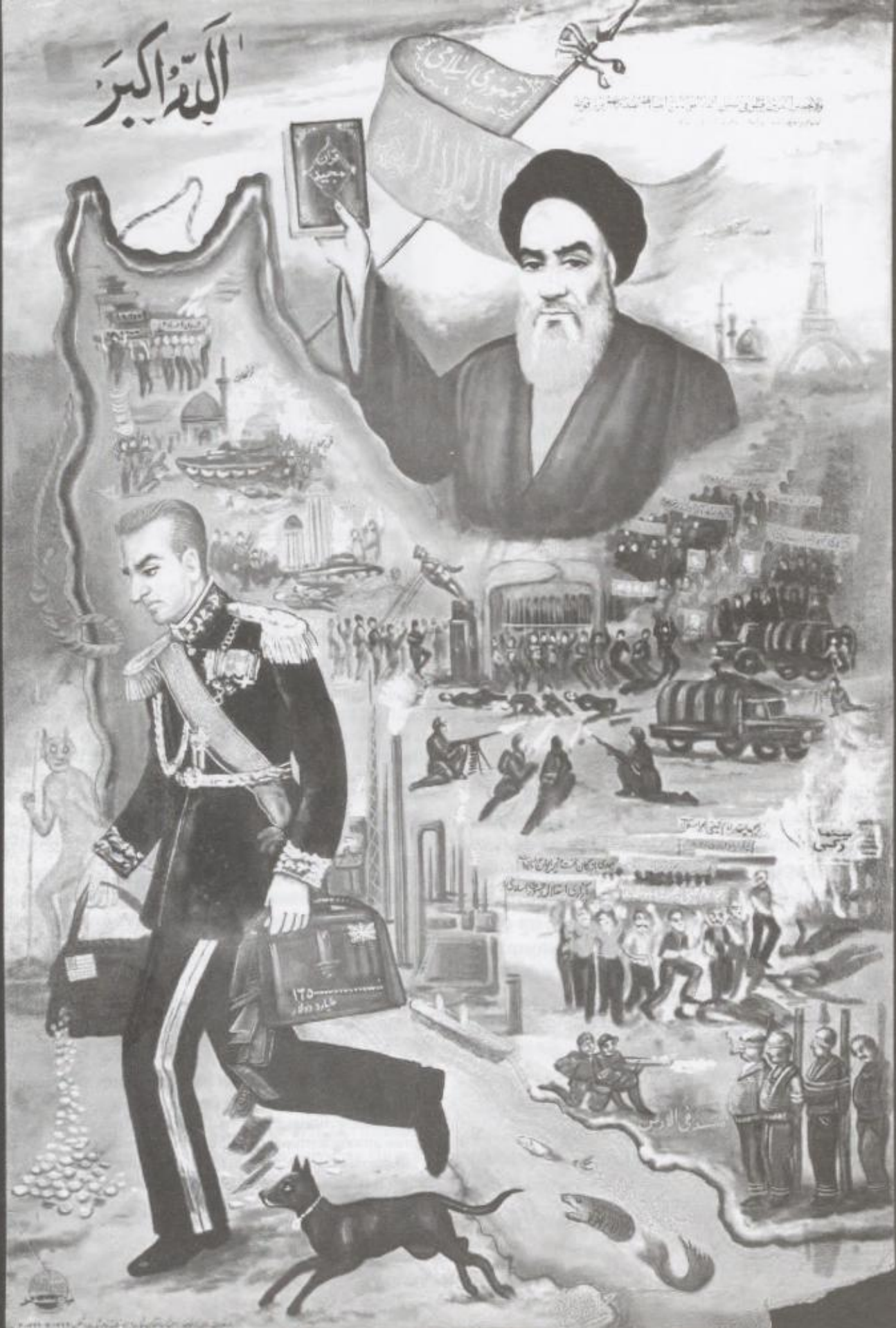

f. 1958, professor i medisin ved Universitetet i Oslo, kurslærer i Acem, redaktør i *Dyade*. Forsker på nevrovitenskap, især synapser, endring i celle-til-celle-kommunikasjon og meditasjon.

LITTERATUR

- Alexander JC (2004) Toward a Theory of Cultural Trauma. In: *Cultural Trauma and Collective Identity*, 1 Edition (Alexander JC, Eyerman RON, Giesen B, Smelser NJ, Sztopka P, eds), pp 1-30. Berkeley, California: University of California Press.
- Blanchard RJ, Blanchard DC (1989) *Antipredator defensive behaviors in a visible burrow system*. J Comp Psychol 103:70-82.
- Boersma JR (2011) Whose Cultural Trauma? The Emotional Dynamic of the Cultural Trauma of Afrikaners after Apartheid. In: *Annual Meeting of the American Sociological Association*. Las Vegas, USA.
- Denham AR (2008) *Rethinking historical trauma: narratives of resilience*. Transcultural Psychiatry 45:391-414.
- Santiago PN, Ursano RJ, Gray CL, Pynoos RS, Spiegel D, Lewis-Fernandez R, Friedman MJ, Fullerton CS (2013) A systematic review of PTSD prevalence and trajectories in DSM-5 defined trauma exposed populations: intentional and non-intentional traumatic events. PLoS One 8:e59236.
- Sun J, Ryder AG (2016) *The Chinese Experience of Rapid Modernization: Sociocultural Changes, Psychological Consequences?* Front Psychol 7:477.
- Sztopka P (2000) Cultural trauma: The other face of social change. European Journal of Social Theory 3:449-466.
- Twentieth Century Atlas – Death tolls. <http://necrometrics.com/20c5m.htm>
- Yellow Horse Brave Heart M (2003) The historical trauma response among natives and its relationship with substance abuse: A Lakota illustration. Journal of Psychoactive Drugs 35:7-13.
- Zhisui L (1994) *The Private Life of Chairman Mao*. New York: Random House.

اللَّهُ أَكْبَرُ

Nærkontakt med revolusjon

- Det kom altfor nært, sier Mahmood Amiry-Moghaddam. Han kom til Norge som flyktning da han var i tenårene. Hans 18 år gamle fetter ble henrettet under den iranske revolusjonen. Selv var han syv, da revolusjonen brøt ut i 1978-79. For å forstå mer av hvordan en revolusjon kan oppleves innenfra, har *Dyade* bedt ham dele noen av sine barndomserfaringer.

- Jeg startet en politisk uavhengig organisasjon som heter Iran Human Rights. Den er voksende. Vi jobber mot dødsstraff, for kvinnerettigheter osv. Vi var forholdsvis moderne i Iran, og det er et paradoks at revolusjonen kom der. Den var en ulykke som førte landet mange tiår bakover i tid. Mange iranere har nok som meg lært at man ikke bare kan være tilskuer og "se hva som skjer".

I 2007 fikk Amiry-Moghaddam Amnestypriisen for sitt engasjement for menneskerettighetsbrudd i Iran. Til daglig er han hjerneforsker og professor i medisin ved Universitetet i Oslo, hvor han leder Laboratoriet for molekylær nevrovitenskap.

-Du var syv år da revolusjonen brøt ut i 1978-79. Hvordan opplevde du det?

- Vi bodde i provinshovedstaden Kerman 100 mil sør for Teheran, hvor min far var økonomisjef i kommunen. Våren 1978 var jeg ferdig med første klasse på skolen, og familien tilbrakte sommeren i en mindre by som heter Sirjan, 18 mil sør for Kerman. Her var folk mer religiøse enn i Kerman. Jeg husker at mens vi lekte i hagen en sommerdag, hørte jeg en litt merkelig lyd, som om mange mennesker ropte alle på en gang. Det hadde jeg aldri opplevd før. Det var i siestatiden, så mor sov. Min tre år eldre bror og jeg gikk bort og vekket henne, og hun sa: "Det er en

demonstrasjon". Det var nok første gang jeg hørte ordet. Vi løp ut på gaten og så omtrent 500 mennesker som gikk i tog og ropte "Leve Khomeini". De hadde også et bilde av ham. Det var litt spennende, syntes jeg. Det ble flere og flere slike demonstrasjoner. Neste gang var det sikkert nærmere 1000 deltakere, og da begynte vi å følge litt mer med på hva som ble sagt i media.

Jeg syntes det var litt rart at folk ropte slagord mot sjahen. Det var et sjokk, et tabu som ble brutt. Vi hadde jo lært at han var en alle elsket. Bilder av sjahen og hans familie dekket de første sidene i lærebøkene våre. Når vi var på kino, startet det med kongesangen, og alle måtte reise seg. Man kunne ikke bare snu ryggen til sjahen, såpass hadde vi skjønt. Men det gikk jo også fort over, det var naboer som kunne snakke om hvor ille sjahen var.

ORWELL SOM REVOLUSJONENS GUIDE

-Du ble tidlig politisk bevisst?

- Høsten 1978 var det unntakstilstand, og det var skyting på demonstranter. Folk snakket mye om det som skjedde. Alle, også grønnsakhandleren på gata, hadde en mening. Så da Khomeinis maktovertakelse kom i februar 1979, var alle vi barna i noen grad blitt interessert. Ikke lenge etter kjøpte vi *Animal Farm* av George Orwell. Jeg husker jeg så paralleller mellom *Animal Farm* og revolusjonen. To-tre år senere var vi hjemme hos en gutt i klassen som hadde foreldre som støttet revolusjonen. Vi så på rettsaken mot han som hadde vært utenriksminis-

ter den første tiden etter skiftet. Han ble henrettet. *Animal Farm*, hvor uønskede kamerater fjernes og makten konsentreres om noen få, ble for meg en slags teori om det som skjedde. Jeg husker også at vi hørte på BBC-persisk før maktovertakelsen. BBC var den viktigste kanalen for de revolusjonære. Slik ble vi kjent med Khomeini.

// Vi hørte på revolusjonssanger. Jeg lærte dem utenat. Det var spennende.

-Ofte er det mye begeistring under revolusjoner. Merket du noe til slikt?

-Ut over høsten 1978 ble det vanlig med slagord som "Død over sjahen", "Sjahen må gå". Jeg husker godt da Khomeini kom tilbake – det gikk direkte på TV. Statsministeren var demokrat, og alle trodde nå at det skulle bli demokratisering. Sensuren hadde vært opphevet en stund. Det var en enorm energi i samfunnet, alle følte at de faktisk betydde noe. Stemningen var euforisk. Den islamske revolusjonen var startet. Vi hørte på revolusjonssanger. Jeg lærte dem utenat. Det var spennende. Vi så unge mennesker med maskingevær. Det var masse diskusjoner.

SKEPTISKE FORELDRE

Jeg husker en journalist spurte Khomeini: "Hva føler du etter å ha vært borte i 15 år". Khomeini svarte: "Ingenting. Jeg føler ingenting." Min far sa bare: "Se på den mannen. Han har jo ingen følelser for dette landet." Men de yngre syntes det var spennende. Endelig en som er ærlig og ikke bare har fine ord.

Kvinner for Khomeini

Alt ble tolket i beste mening. Min far svarte: "Tror dere han vil gi dere frihet?" Men ingen hørte på.

Tre dager etter revolusjonen startet henrettelsene av Khomeinis fiender ved skyting. Det var bilder i avisene. Domstolene ble vist på TV hele natten. Jeg husker dette. Det gikk noen timer, så var de henrettet. Det ble mer og mer henrettelser. Hver dag. Noen måneder senere begynte ting å endre seg. Man presset på med hijab. Min søster hadde ikke hijab og likte ikke det religiøse presset. Det ble mer og mer restriksjoner. Bildene i klasserommet av sjahen var erstattet med et av Khomeini. Vi skulle rive ut sjahens bilder i skolebøkene. Jeg likte ikke å rive av sider i boken. Pensum var det samme gamle, men de delene som handlet om sjahens familie, gikk ut. De venstreorienterte som hadde vært med på revolusjonen, begynte nå å demonstrere for færre restriksjoner. Det første valget tror jeg var 1. april. Da skulle man ha avstemming over hvilket styre man skulle ha. Khomeini rigget dette til slik at man bare skulle si ja eller nei til muslimsk republikk.

-Dine foreldre var ikke så begeistret for revolusjonen?

-De ville ikke være med på opprøret. Min far var veldig imot Khomeini. Han sa mange ganger: "Bare se på denne mannen. Tror dere han vil gi frihet til dere?" Min far var heller ikke særlig religiøs. Han likte nok den siste statsministeren under sjahen, Shapour Bakhtiar. Under ham var sensuren opphevet. Sjahen prøvde å komme befolkningen mer i møte. Min far mente det var veien å gå. Han var nok også ganske positiv til sjahen, fordi han husket hvor fattig det hadde vært, og han hadde sett all moderniseringen som foregikk.

Så han var skuffet over revolusjonen. Selv opplevde han at man innførte fellesbønn i statlige institusjoner, også i kommunen. Min far var stedfortreder for administrativ sjef der, og når sjefen var borte, skulle min far lede bønnen. Han hadde jo ikke praktisert dette på mange, mange år, så han hadde ikke peiling. Og det var mange som han. De spøkte litt med det: "Skal vi bøye oss nå?" Etter noen måneder begynte det de kalte Kulturrevolusjonen på univer-

sitetene og i bedrifter og institusjoner. Da ble min far avskjediget. De kalte det tidlig pensjon eller noe liknende. Det rammet mange. Unge revolusjonære ble satt inn i stedet. Men de kunne lite, og etter hvert skjønte man at det ikke gikk. Noen måneder senere kom de hjem til oss og spurte min far om han kunne komme tilbake på jobb.

Å HØRE SKUDD FRA HENRETTELSE

-Revolusjoner bringer ofte skuffelse etter den første euforien. Merket du noe til det?

-Jeg var med min far på jobb, og husker at folk kom dit og spurte hvordan det ble med de pengene som skulle komme. Revolusjonen hadde blant annet lovet fordeling av pengene fra oljevirkomheten. I stedet ble det mangel på ting. "Vi har jo gjort revolusjon for at vi skal ha det bedre", husker jeg mannen sa som var på min fars kontor. "Ingenting har egentlig skjedd", sa min far og pekte på to steder på veggen: "Før hadde vi sjahens bilde her, nå henger Khomeinis bilde der".

Plutselig begynte folk å rømme fordi muslimske aktivister angrep oss med stein.

-Revolusjonen gikk over i en terrorfase fra 1980-81. Hvordan opplevde du denne perioden?

-Folk ble skutt, det skjedde med en lærer i byen vår som støttet opposisjonen. En morgen kom de på skolen og sa at en lærer var skutt. Vi lagde da en demonstrasjon mot de nye styresmaktene. Alle sko-

lene i byen var med. Men plutselig begynte folk å rømme fordi muslimske aktivister angrep oss med stein. Dagen etter holdt vi oss borte fra skolen. Tredje dagen hadde de snakket med guttene som hadde startet det, og det hele var over.

Sommeren 1981 var vel den verste tiden. I juni begynte de å arrestere og henrette demonstranter. Hver kveld på nyhetene var det bilder av unge som hadde blitt henrettet. Min eldre søster, som hadde vært kritisk til det nye regimet, var engstelig. Selv i byen vår hvor det skjedde ganske lite, kunne vi høre skudd fra henrettelsene – vi sov i hagen om sommeren. Mot slutten av sommeren ble min fetter henrettet. Han sympatiserte med en organisasjon mot regimet. Jeg hadde ikke sett ham på flere måneder. Han var 18 år. Det kom altfor nær.

BORT FRA REVOLUSJON OG HJERNEVASK

-Du kom etter hvert til Norge som flyktning. Hvordan skjedde det?

Min far var bekymret for oss, for søsteren min som var blitt kastet ut av universitetet og vennene hennes som var mot revolusjonen. Min søster var flink på skolen, og nå hadde hun ingenting å gjøre. Vi yngre ble mer og mer hjernevasket. Hver dag startet med en time fra Koranen. Det ble mer og mer ubehagelig. Samfunnsfag var ikke lenger samfunnsfag, men sterkt politisert.

Min far bestemte at vi måtte ut av landet. Så vi kom oss over til Pakistan. Min mor og søster dro først, via Balutsjistan – det var lettere for kvinner, fordi i

grensetraktene var det vanligere å bruke burka og man kunne være som en vanlig familie og gå over. Vi gutter måtte vente til en kunne kjøre oss over på motorsykel gjennom skogen over grensen. Det kunne nok være farlig hvis vi ble tatt, men det gikk greit. Det var midt på dagen, han som kjørte fikk en del penger. Vi kom til Karachi og ble gjenforent med min mor og søster. Min far ble igjen i Iran. Planen var at vi skulle ut først, og han eventuelt komme etter.

To år senere fikk vi beskjed om at vi måtte til Norge. Pakistan var ikke et trygt land. Tiden gikk, min far kom på besøk opp hit, men ble værende. Vi gikk fremdeles lenge i den troen at snart var det over og snart skal vi tilbake.

NORSK IDYLL?

-Hvordan opplevde du Norge den gang?

-Vi var plutselig i det fredeligste landet i verden. Ungdommen her var bare opptatt av det vi oppfattet som barnslige ting: Madonna, Michael Jackson... Så jeg hoppet av. Jeg sluttet på skolen og ble aktivist. En dag jeg gikk på Karl Johan, så jeg en person som gikk med en plakate som oppfordret til protest mot Khomeini. Da ble vi glad, mine søsken og jeg. For oss var ikke Iran Khomeinis land, slik det jo ble oppfattet i Norge. Da vi så protesten, kjente vi at vi hadde vår egen identitet. Jeg begynte å jobbe sammen med dem. Jeg gikk med plakater og besøkte folk i deres hjem. Jeg var nok veldig sårbar, mine foreldre var ikke her, vi var to brødre som bodde sammen. Jeg var ute av skolen i to og et halvt år, men kom

f. 1971 i Iran og har bodd i Norge siden 1985. M.D. P.hD. Han er utdannet lege fra Universitetet i Oslo. I 2004 tok han sin doktorgrad innen hjerneforskning ved UiO. Samme år fikk han Hans Majestet Kongen's gullmedalje for beste medisinske doktorgrad ved UiO. I 2006 hadde han ett års opphold som postdoc ved Harvard Medical School. I 2008 fikk han Anders Jahres pris i medisin for yngre forskere, og året etter ble han valgt som medlem i Det norske Videnskapsakademiet. Han har et bredt internasjonalt nettverk av toppforskere verden over. I dag er han leder for laboratoriet for molekylær nevrovitenskap ved UiO. Tekst: oxysolutions.no

til fornuft igjen. Lørenskog kommune hadde strevd for å få oss tilbake, og de hadde gitt opp. Da jeg var 16, begynte jeg på gymnas igjen og deretter på medisin sammen med min søster og min bror.

-Og hva er for deg lærdommen av den iranske erfaringen?

-Et demokratisk Iran ville blitt et eksempel i Midt-Østen. Håpet for framtiden er at uansett hvem som er leder, så settes det en grense ved menneskerettighetsbrudd. Det tar tid å bygge et sivilisert samfunn, men rettssikkerhet er et vern mot slike summariske henrettelser som vi så etter revolusjonen. Det er der det begynner. Neste gang var det deres tur som først bare hadde godtatt henrettelser. I stedet for å blendes av karismatiske ledere er det viktig å ha noen grenser, noen prinsipper som ikke kan brytes. Det er mitt håp i alle fall. ■■

INGER-MARIE HØLMEBAKK

om Stefan Zweig

Når verden går under

Ble den østerrikske forfatteren Stefan Zweig et offer for sin tids store omveltninger? Eller var det hans depressive personlighet som fikk ham til å begå selvmord?

Han ga bøkene til biblioteket i den lille byen Petrópolis like utenfor Rio, takket den brasilianske regjeringen for dens gjestfrihet, avsluttet bankforretninger og la siste hånd på Sjakknovelle og et essay om Montaigne. I dressbukse, kortermet skjorte og pent knyttet slips svelget han en kraftig dose sovetabletter og la hodet på to hvite puter.

I erindringsboken *Verden av i går* fra 1942 (utgitt 1944) står å lese: «Vi som i dag er seksti år gamle

og egentlig burde ha et stykke tid foran oss, hva har vi ikke sett, ikke lidt, ikke gjennomlevd? Vi har vært igjennom alle tenkelige katastrofer, og ennå har vi ikke nådd slutten». Den 23. februar 1942 ble den kjente forfatteren Stefan Zweig funnet død i sengen sammen med sin kone Lotte Altman. Zweig, som ble født i Wien i 1881 og vokste opp i en rik og assimilert jødisk familie under Habsburgernes store og mektige keiserrike, hadde nylig fylt 60 år.

Hvorfor valgte den suksessrike forfatteren Stefan Zweig å avslutte sitt liv før det hadde nådd sin naturlige livsalder? Var det de skakende hendelser, syn, lidelser, og erfaringer han selv hadde gjennomlevd, som fikk døden til å fremstå som et bedre alternativ enn livet? Flere har stilt spørsmålet. I boken *The Impossible Exile* (2014) undersøker Georg Prochnik Zweigs umulige eksil gjennom en biografisk fortelling om hans opphold i Frankrike, England, New York og Brasil. Prochnik oppsøkte steder Zweig hadde vært og mennesker han hadde møtt og kjent. Spørsmålet om hvorfor selvmordet skjedde, men også hvorfor den 33-årige konen Lotte gjorde «følgeselv mord», forblir uløst.

STORE OMVELTNINGER

Zweigs eget vitnesbyrd, *Verden av i går*, åpner likevel for noen refleksjoner og mulige svar. Boken beskriver en tid med store og brutale omveltninger i Europa, en tid med krig og revolusjonslignende tilstander. Det første store skiftet kom med verdenskrigen i 1914. Ved krigens slutt ble Frans Josephs keiserrike styrtet. Den neste omveltningen kom med opptakten til og utbruddet av andre verdenskrig. Fortellingen bygger på Stefan Zweigs egne opplevelser og betraktninger: «Jeg er som en foredragsholder som viser fram lysbilder; tiden gir bildene, jeg sier bare de ordene som hører til. Det blir ikke i første rekke min skjebne jeg forteller om, men en hardt hjemsøkt generasjons.» Han bruker seg selv som utgangspunkt for å fortelle om noe større og allment. Samtidig leser vi mellom linjene om hans personlige tragedie.

Motsetningen mellom det rike og privilegerte livet han engang levde og var del av, og de traumer han senere skulle oppleve, ser ut til å ha noe med spørsmålet om hvorfor han etter fylte 60 ikke ønsket å leve lenger. *Verden av i går* gir innsikt i det kulturelle intellektuelle og kunstneriske liv i Europa, og i særdeleshet livet i Wien hvor han bodde frem til han flyktet til England i 1934.

// Han bruker seg selv som utgangspunkt for å fortelle om noe større og allment

I første kapittel, «Det trygge århundre», beskriver han barndommen som en tid hvor alt var stabilt, det han kaller «frihetens gullalder»: «Den som eide et hus, regnet det som et sikkert hjem for barn og barnebarn; gård og forretning gikk i arv fra slekt til slekt. Alt mens spedbarnet lå i vuggen, la en den første obol i sparebøssa eller satte den inn i banken, en liten 'reserve' for fremtiden.» Han beskriver en kunnskapshungrig og utforskende ungdomstid full av oppdagelser med kamerater:

Vi snek oss inn på filharmoniens prøver, vi snuste omkring i antikvariatene, vi gjennomgikk hver dag bokhandlervinduene for straks å få vite om det var kommet noe nytt siden i går. Vi lånte bøker på hvert eneste offentlige bibliotek og lånte alt vi kunne oppdrive til hverandre. Men først og fremst var kaffehusene kunnskapskilden til alt nytt.

Han beskriver et Wien i full blomst hvor han etter hvert selv skulle bli en storleverandør til kulturlivet. Han befant seg sammen med personligheter som har preget europeisk kunst, kultur og tenkning, som poetene Hoffmanstal og Rilke, og komponisten Richard Strauss. Dette var Zweigs verden, en tid han husket som trygg og interessant, men også en tid som skapte grobunn for den brutale utviklingen i Europa. Han forteller fra sitt besøk i Paris i 1914, da han så datidens nyheter på en liten forstadskino fylt av franskmenn:

I dette øyeblikket da keiser Wilhelm viste seg på lerretet, begynte en spontan pipe- og trampekoncert i den mørke salen. Alle skrek hånlige, kvinner, menn og barn, som om de skulle være blitt fornærmet personlig. De hyggelige menneskene fra Tours, som ikke visste mer om politikken og verden enn det som sto i avisene, var for et sekund blitt splitter gale. Det skremte meg. Det skremte meg dypt inn i hjertet. Det gikk opp for meg hvor langt forgiftningsprosessen var kommet etter den årelange hatpropaganda, når til og med de harmløse borgerne og soldatene i denne vesle provinsbyen var blitt så oppagitert mot keiseren og Tyskland at et flyktig bilde på lerretet kunne føre til utbrudd.

Kort tid etter dette falt skuddet i Sarajevo. «På et eneste sekund smadret det den trygge og fornuftige verden der vi var oppdratt og vokste opp, og der vi følte oss hjemme. Den ble knust til tusen biter som et hult leirfat».

Siden ble det bare verre for Zweig. Det må ha smertet for en som utga sin første diktsamling i en alder av 19 år og siden ble en mestselgende og oversatt forfatter, at alle bøker han hadde skrevet ble forbudt og brent – det skjedde etter Hitlers maktovertakelse. Samtidig ble han statsløs og dro i eksil. Kanskje var spenningen mellom savnet etter det livet engang var og den virkeligheten han

// Du er ikke lenger den du var, for det er ingen eller ingenting å være det mot

befant seg i, ikke til å bære. Når det kjære; mennesker, dyr, steder og hus, ikke lenger var der. Når nære ting som et vakkert skrin, en kjær boksamling, en vakker kjole ikke lenger fantes. Når de hverdagslige gleder og sorger som bestemte gjøremål og oppgaver hos en nabo, en venn, i en hage eller i en by var borte. Da var kanskje også hans liv borte? Uten mening. Uten forankring. Ingen kjenner deg. Du er ikke lenger den du var, for det er ingen eller ingenting å være det mot.

HVORFOR IKKE GRUNNLAG FOR UTVIKLING?

Det er mulig å forstå at håpløshet og mangel på seg selv kan gjøre døden til en forløser. Samtidig vet vi at intellektuelle fra samme tid, men i eksil, som for eksempel Thomas Mann, brukte sin tid og skjebne som grunnlag for utvikling. Hvorfor var det ikke slik for Zweig? En annen bok han skrev,

Måten hun ligger på, uttrykker kjærlighet

Brazil: Land of the future (1942), ble utgitt nærmest i tandem med *Verden av i går*. Kan han ha hatt et livs- og skriveprosjekt til tross for at han ikke så seg selv som del av fremtiden? Selvmordet syntes planlagt. Var bøkene del av planen?

Mange har vært opptatt av hvordan paret ble funnet. Han kald og hun varm. Hennes seng trukket inntil hans. Hun liggende på siden inntil ham, med hodet vendt mot hans ansikt, hvilende mot hans skulder, og en hånd over hans foldede. Måten hun ligger på, uttrykker kjærlighet til ham.

SVIKTET?

Flere skal ha ment at Zweig sviktet ved ikke å holde ut krigen de knappe tre år den varte etter hans død. I et slikt perspektiv er det verdensmannen Zweig man snakker om. Men er ikke et selvmord noe mer personlig? Vi vet at han var plaget av depresjon. Kanskje fantes det sider ved Zweig som hverken vi, Lotte eller ham selv fikk eller hadde tilgang til?

Det er ikke så unaturlig når man nærmer seg seksti, å rette oppmerksomheten mot det som har vært, hva man har gjort, hvor man er og hvordan man skal innrette seg i siste del av livet. Er man tilbakesku-

ende og fylt av sorg og savn kan det være vanskelig å mobilisere ny kraft. Når det ytre livet som syntes forutsigbart, trygt og godt brutalt er feid vekk, kan man tenke at et skjørt indre liv kan svekkes ytterligere. Å bære seg selv videre, inn i en ny og fremmed verden, kan ha blitt for vanskelig for Zweig. ■

LITTERATUR

Georg Prochnik, *The Impossible Exile*, 2014.

Stefan Zweig, *Verden av i går: en europeers erindringer*, Aschehoug, 2012 (1944).

INGER-MARIE HØLMERBAKK

f. 1963, sivilarkitekt MNAL, doktorgradskandidat ved Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO). Seniorrådgiver i likestillingsavdelingen, Deltasenteret (Bufdir). Benytter etnografisk tilnærming i forskning om hvordan ny kunnskap utvikles i arkitektpraksis, med utgangspunkt i begrepet universell utforming.

Stefan Zweig

Stefan Zweig (født 28. november 1881 i Wien, død 23. februar 1942 i Petrópolis ved Rio de Janeiro) var en østerriksk romanforfatter, dramatiker, journalist og biograf, og regnes som en av de mest betydningsfulle tyskspråklige forfattere i mellomkrigstiden. Stefan Zweig ble født inn i en velhavende østerriksk-jødisk familie.

På gymnasiet utviklet Zweig interessen for litteratur. Han studerte filosofi og litteraturvitenskap ved universitetet i Wien. Ved utbruddet av første verdenskrig var han som så mange andre patriotisk, men ble snart pasifist, dels pga. innflytelse fra sin venn Romain Rolland.

Zweigs tidlige lyrikk er influert av fransk symbolisme, østerriksk impresjonisme og tysk nyromantikk. Studiet av Freuds psykologi inspirerte Zweig til å skrive verk som skildrer kaotiske følelser og sjelelige kriser, som kortromanene *Der Amokläufer* (1922), *Verwirrung der Gefühle* (1927) og *Schachnovelle* (1942, filmatisert 1960). I miniatyrene *Sternstunden der Menschheit* (1927) skildrer Zweig historiske begivenheter med vidtrekkende konsekvenser. Samleverket *Baumeister der Welt* (1935) inneholder berømte dikterbiografier av Balzac, Dickens, Dostojevskij, Hölderlin, Kleist, Nietzsche, Stendhal og Tolstoj. Dessuten skrev Zweig legender, f.eks. *Die Augen des ewigen Bruders* (1922), *Legenden* (1945), essayer, librettoen til Richard Strauss' opera *Die schweigsame Frau* (1935) og gjendiktningen av Ben Jonsons *Volpone* (1925).

Zweigs personlige humanistiske og pasifistiske syn ligger til grunn for *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam* (1934). I det selvbiografiske verket *Die Welt von gestern* (1941) maner forfatteren frem den svunne europeiske kultur som var hans eget livselement. Fra 1920 til 1938 var Zweig gift med forfatteren Friderike Maria f. Burger. Året etter at ekteskapet var oppløst, giftet Zweig seg med sin sekretær, Lotte Altmann.

STEFAN ZWEIG

DIE WELT VON GESTERN

Erinnerungen eines Europäers

14.-17. Auflage

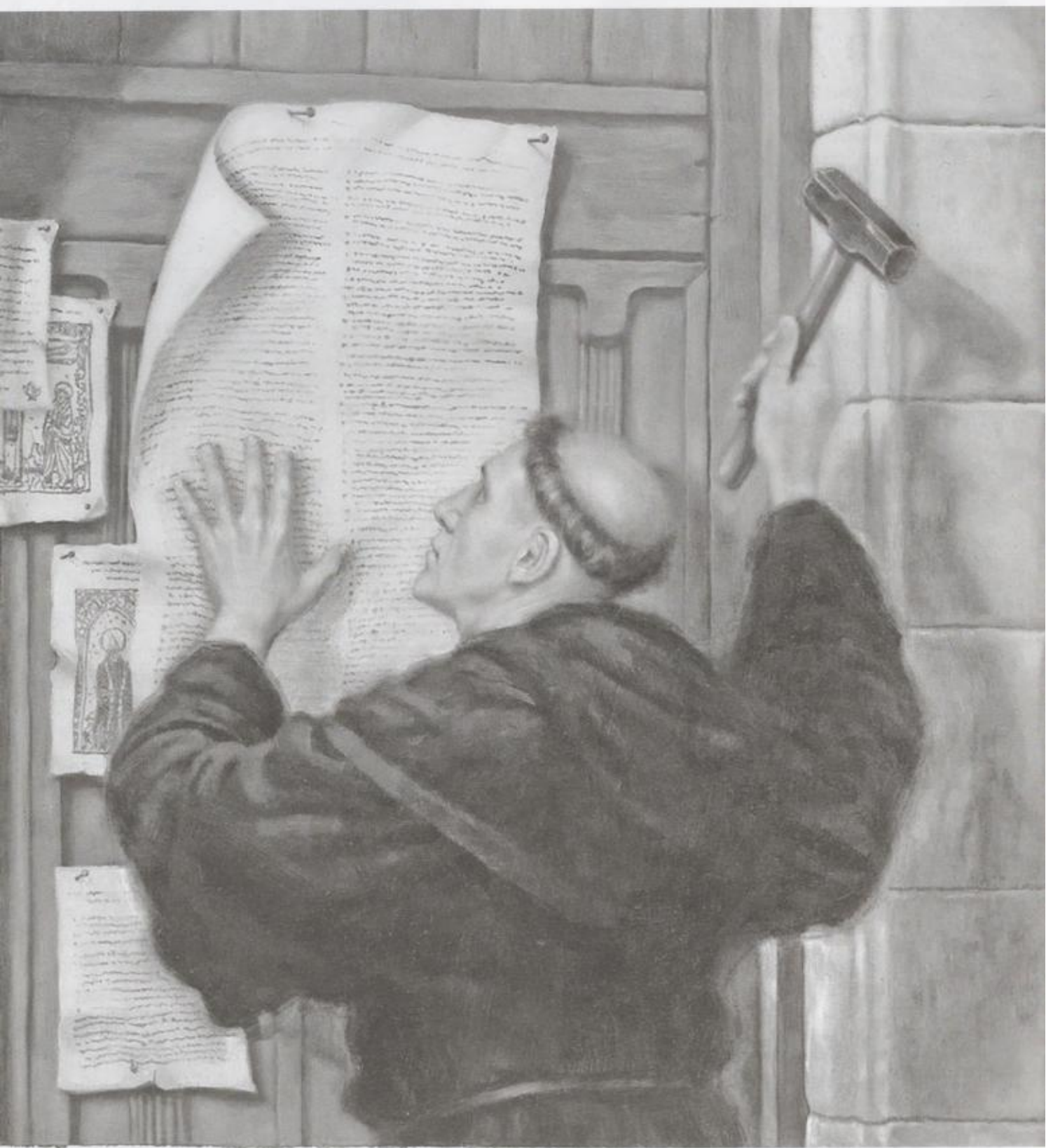
BERMANN-FISCHER VERLAG / STOCKHOLM

Begge ekteskapene var barnløse.

Hitlers maktovertagelse i Tyskland gjorde at Zweig forlot Østerrike i 1934 og emigrerte til Storbritannia. Frem til 1939 bodde han i London og deretter i Bath. Han fikk britisk statsborgerskap, men av frykt for å bli internert som *enemy alien*, reiste han og hustruen via New York, Argentina og Paraguay før han i 1940 endelig slo seg ned i Rio de Janeiro.

23. februar 1942 ble Stefan og Lotte Zweig funnet døde i sitt hjem i Petrópolis i Rio de Janeiro. Dødsattesten lyder på *ingestão de substancia toxica - suicidio* («inntak av giftig substans - selvmord»). I selvmordsbrevet skriver Zweig at han tok beslutningen «aus freiem Willen und mit klaren Sinnen». Zweig var preget av en lengre og stadig dypere depresjon som kom av fortvilelse over nazismen og frykten for den europeiske kulturs undergang, og den perspektivløse eksiltilværelsen.

Wikipedia

Forsøk på å forstå en religiøs revolusjonær

Året var 1985. En klasse med norsk ungdom satt lydhøre foran diakonen. De skulle konfirmeres. Diakonen var moderne og grei. Vi snakket sikkert om litt av hvert. Men det som har satt seg fast, var at diakonen kunne fortelle at oftere enn vi aner tar vi i bruk både Guds og Djevelens navn i vanvare. «Dæven» betyr jo egentlig djevelen. «Fanken» har med fanden å gjøre. Selv det tilsynelatende uskyldige «jöss» er ikke bare bare, her misbrukes selveste Jesu navn. Sa diakonen. Som senere ble styreleder i Mellomkirkelig råd. Ung og dramatisk la jeg meg dette på minnet.

I ettertid har jeg tenkt at det er noe trist over dette, at det eneste jeg husker fra konfirmasjonsundervisningen, var en advarende pekefinger om hvor nær man hele tiden er å trå over en guddommelig grense, og påkalle en himmelsk vrede. Hvor kommer denne strengheten fra?

I 2017 er det 500 år siden Martin Luther slo opp de 95 tesene på kirkedøra i Wittenberg. Det som i utgangspunktet var en ung munks sinne mot kirkelig korrupsjon og havepsyke, utviklet seg til å bli en ny religion. Luther startet en religiøs revolusjon.

Lyndal Ropers *Martin Luther – Renegade and Prophet* har akkurat kommet ut. Og til forskjell fra de fleste Luther-biografier, dveler den anerkjente eksperten på tysk middelalderhistorie mye ved Luthers unge og formende år. Sinne og stolthet var i følge Luther selv hans mest syndige side. Han fant en teologisk løsning på noe vi i dag helst vil kalle psykologiske livstema. Gjennom livsløpet viser hans karakter seg i en evne til å si kompromissløst nei til betydningsfulle autoriteter og gå sin egen vei. Først sin far, senere skriftefaren og til slutt paven og hele moderkirka. Luther var

ingen diplomat. Og hans hissiges anti-autoritære vesen skjulte også en autoritær karakter. Med Roper i bakhand får vi kanskje et glimt av den revolusjonære personlighet.

PAPPA LUDER

Hans Luder ville noe. Han var født inn i enkle kår som sønn av en bonde, men med sin kone Margrethe dro han i 1484 til Mansfeld i Saksen for å prøve lykken i gruveindustrien der. Han hadde arvet noen penger etter sin far og disse investerte han i gruvevirksomhet. Mansfeld var et lite sted med 2000-3000 innbyggere, men en viktig gruveby med store forekomster av kobber og sølv. Ja, hele 25 % av Europas sølvtilganger kom på denne tiden fra Mansfeld. Byen var således et kontrastfylt sted. Her ble formuer skapt. Her vandret nyrike oppkomlinger side om side med gruveslusker og de som hadde satset alt og satset feil.

Mansfeld var en by for menn. Rettsprotokoller viser mye kriminalitet. Voldtekter, drap og ikke minst en stadig strøm av tyverier relatert til utstyr brukt i gruvene. Det ble ikke bedre av at den jevne innbygger satte til livs store mengder øl hver dag. Vannet kunne ikke drikkes. Øl var også et viktig næringsmiddel.

Mansfeld var et klassesamfunn. Fjellene der årene med malm var å finne, ble eid av fem lokale grever. Disse leide ut retten til å utvinne malmen til folk som Hans Luder. For å lykkes i denne industrien, trengte en mest av alt stå-på-vilje, intel-

ligens, flaks og en robust natur.

Som Hüttenmeister hadde Luder tilsyn med den kompliserte smelteprosessen, og han drev gruva. I byen var det 40 slike mestere, men Luder må ha utmerket seg siden han allerede i 1491 ble utnevnt til ett av de fire medlemmene i byrådet, et tegn på den tillit han nøt i lokalsamfunnet.

// Vannet kunne ikke drikkes. Øl var et viktig næringsmiddel.

Hans eldste sønn Martin viste seg å ha et kvikt hode, og en ambisiøs far ville at sønnen skulle bli advokat. Dyrt var det for far å sende sin sønn på universitetet i de tider. Det skal ha kostet Luder hele to årsinntekter å betale Martin gjennom studiene, helt frem til akademisk mestertittel. Luder hadde en baktanke. Han trengte juridisk kompetanse. Avgjørende for å lykkes i gruveindustrien var å ha kontroll på jussen. Det hjalp ikke å finne fete malmårer om du ikke hadde sikret deg juridisk – når grevene ville endre avtalebetingelsene eller konkurrerende smeltetelere ville overta en profitabel gruve. Som eksempel på hvor viktig juridisk kompetanse var, kunne Luder se til sin samarbeidspartner, Drachstedt, som var områdets rikeste gruveoperatør og doktor i jus.

PÅ SKOLE

I 1497, som 14-åring, dro Martin med sin beste venn Hans Reinicke til Magdeburg for å gå på skole. Pappa Luder må ha vært såre fornøyd med

at hans eldste skulle gå på skole med Hans, sønn av byens gruveinspektør og stedets mest fremtredende borger. Kanskje ønsket pappa Luder på et senere tidspunkt i livet at det var Hans Reinicke som var sønnen hans. For mens Martin ble munk hos Augustiner-eremittene og beryktet religiøs opprører, gikk Hans Reinicke i sin fars fotspor: Han giftet seg og flyttet hjem, drev to gruver, arvet familiehuset i Mansfeld, var talsmann for gruveinvestorene og endte opp som en av byens rikeste. Så bra kan det gå når man er gunstig arvelig disponert og lytter til sin far, tenkte kanskje pappa Luder.

// Det er tvilsomt om Martin arvet sin religiøse streng fra far

Luder var akkurat så religiøs som man kan forvente seg av en tysk bondesønn på 1400-tallet. Han var medlem av broderskapene til Sta. Anna og St. Georg, og han bidro til at brorskapet til Sta. Maria fikk en lokal avdeling. Men det er tvilsomt at Martin arvet sin religiøse streng fra far, mener Roper, for Luder var en handlingens mann vant til den røffe tonen i gruvesamfunnet. Dessuten foretrakk han å jobbe for seg selv. Da han på et senere tidspunkt i livet, da gruvene begynte å tømmes, ble nødt til å jobbe for andre, tok han det tungt.

Luders behov for å være uavhengig kan kanskje også skimtes når Martin mye senere i livet til sin overraskelse blir klar over hvor stor slekta er på

sin fars side, påpeker Roper. Det hadde ikke Luder fortalt mye om.

Martin fullført sin mestergrad i gresk, latin og logikk i 1505 etter fire års universitetsstudier og var i syvende himmel. Pappa Luder var stolt som en hane og begynte å tiltale sin sønn med det formelle «Ihr» – ikke lenger det uformelle «du». Nå skulle han bli jurist. Men sånn gikk det ikke.

OPPRØRET

Erfurt var en kontrastfylt by. På den ene siden var livet i studenthusene strengt regulert etter mønster av klostrene: Man måtte for eksempel være i seng kl. 20 og stå opp kl. 04. Men mange studenter ser ut til å ha funnet en vei utenom. Luther sa selv: «Erfurt er et horehus og en ølstue; det er den lærdommen studentene fikk ved det gymnasiet.»

Men så skjedde det. Som en prins Siddharta da han ble rystet til omvendelse til en Buddha, hadde Luther noen syn som fullstendig kastet om kull hans syn på verden. Først døde en venn, dernest skadet han seg på sitt eget sverd så han holdt på å forblø. Til sist opplevde han et fryktelig tordenvær en sommerdag han var på reise. Han ble livredd og ba til Sta. Anna – gruvearbeidernes skytshelgen – og lovte å bli munk om hun reddet ham. Roper mener at panikken i stormen også hadde sammenheng med at man i samtiden trodde at tordenvær ble skapt av djevelen og hekser, kirke- ne brukte følgelig å ringe stormene igjennom for å skremme de mørke kreftene bort.

JEG GÅR I KLOSTER!

Straks etter disse sjelelige rystelsene, den 17. juli i 1505, entret han portene til augustinerordenen. Dermed knuste han planen til sin far. Luther sendte sin akademiske kjole og ring til sine foreldre. Han solgte noen av de dyre jusbøkene hans far hadde gitt ham og donerte andre bøker til klosteret. Derneist inviterte han sine studentvenner til en stor middag med musikk og underholdning. Da festen var på sitt høyeste erklærte han for sine sjokkerte venner at han skulle gå i kloster. Roper mener at Luther hadde iscenesatt et melodramatisk siste måltid; nå skulle han forlate kjødets verden.

// Vanskelig for Luther å sette seg opp mot sin far

Luder fikk raserianfall, men siden Martin tilbrakte den første måneden i ensomhet, fikk ikke Luder tak i ham. Hvor vanskelig det var for Luther å sette seg opp mot sin far, viste seg da Luther flere år senere skulle feire sin første messe som prest med far til stede: Luther innrømte i ettertid at han fikk sånn panikk at han ville ha rømt, om ikke hans prior hadde stoppet ham.

BRUDDET MED MENTOREN

Fader Johann von Staupitz var over 15 år eldre enn Luther og kom fra en ærverdig familie. Han var bereist og belest, professor i teologi og han be-

veget seg i fornemme adelige og biskoppelige sirkler. Dyktig og arbeidsom som han var, ble Staupitz også etter hvert generalvikar for Augustinerordenen i Tyskland.

I utgangspunktet tilhørte han den observante delen av ordenen. Men etter hvert gikk han over til konvensjonalistene, den delen av ordenen som ikke var like oppsatt på å følge ordensreglene strengt.

Luther var en dramatisk munk sterkt preget av gudsfrykt, og siden Staupitz var Luthers skriftefar, var det han som fikk oppleve denne siden av mannen på nært hold. Ved en anledning skal Luther ha sittet 6 timer i skriftemål. Staupitz må ha sett på Luther som et krevende tilfelle. Roper mener at generalvikaren selv hadde et mer avslappet forhold til synd. Han skal ha vitset med at han var så syndefull at han hadde sluttet å gi løfter om bot og bedring.

Generelt var Staupitz gudssyn positivt. Han refererte stadig vekk til Gud som kjærlighet og tilgivelse. Luther, på den annen side, klarte ikke å se det kjærlige i gudfaderen. Han ble urolig av det han opplevde som Staupitz' avslappede fremtoning og hans manglende frykt for dommens dag. En gang, etter en av Luthers mange, lange skriftemål, skal generalvikaren ha utbrutt: «Jeg forstår meg ikke på deg.» Mens Staupitz så på fristelser som noe av et gode, da de lærte en om Guds vilje, så mente Luther at anfektelsene han kjente på hele

Nitide teologiske studier ble viktigere enn meditativ kontemplasjon.

tiden, var djevelens torn i hans side. Som en tålmodig far prøvde skriftefaren hele tiden å berolige Luther; han møtte den hissige og dramatiske unge munkens utfall med mild ironi og humor. Uten hell. Roper mener at den forsonende Staupitz var nettopp den kraft Luther trengte å møte. Men ingen av de to mennene forsto hverandre til fulle.

DOKTORFEST

Staupitz var en av flere faderlige skikkelser som Luther vokste fra. Luther hadde et ambivalent forhold til ham. På den ene siden var han takknemlig for det mannen hadde gjort for ham. På den andre, mener Roper, projiserte Luther negative kvaliteter på sin skriftefar som denne ikke hadde. Staupitz ønsket det beste for den unge munken og bad ham studere teologi for å bli prest, noe som de færreste munker fikk gjøre på den tiden. Tan-

ken var at Luther skulle overta hans professorat i teologi. Da Staupitz fortalte Luther at han gjerne så at Luther tok doktorgraden i teologi, var Luther avvisende. Han anså at han snart ville dø. Til det svarte skriftefaren at Gud hadde bruk for gode folk både i himmelen og på jorda. Luther adlød og i 1512 feiret han dokortittelen med en kjempefest for venner og bekjente.

Staupitz hjelpsomhet til tross, teologisk økte avstanden mellom de to. Staupitz mente at den troende burde oppmuntres til å gi slipp på ens tilknytning til verden, for å kunne håpe på en forening med Gud. Staupitz' språk er ikke primært et intellektuelt middel, men en slags meditasjon som tar sikte på å skape en mystisk kontemplasjon, hvor individualiteten blir oppløst, ifølge Roper. Staupitz mener at det finnes ulike grader av forening med det guddommelige, og han refererer sta-

dig vekk til det «søte» samvær med guddommen. Her var han på linje med mystisk teologi, som på denne tiden hadde stor utbredelse i Tyskland.

MENNESKET KAN IKKE GJØRE NOE

Luther på sin side forsto ingenting av dette. Han avviste at det var noen tilstand for den troende å søke seg mot, for menneskene er alene i verden. Menneskene kunne ikke gjøre noe for å komme nærmere Gud, da menneskene var gjennomgående syndige. Ergo var alle menneskelige handlinger syndige og uegnet for å dra en nærmere guddommen. Ved å forstå Bibelen, kunne likevel mennesket skjønnere hva Gud ønsket. Det var et spørsmål om å trenge inn til den rasjonelle kjernen – Guds vilje – via teksten og forstanden. Nitide teologiske studier ble viktigere enn meditativ kontemplasjon.

Til tross for den teologiske konflikten omtaler Luther Staupitz som et godt og trøstende nærvær. Han skal til og med ha sagt: «Jeg fikk alt fra ham.» Men, sier Roper, med dette bruddet hadde Luther vokst i fra den siste av sine farsfigurer. Fra nå av var det Luther som skulle bli som en far for den voksende gruppe tilhengere.

OPPRØR MOT DEN ETABLERTE KIRKA

Luther ble utnevnt til professor i bibellære etter Staupitz i 1512. Han ble raskt en ledende skikkelse ved det lille universitetet i Wittenberg. Han var uavhengig og tydelig, og han kunne kommunisere komplekse argument med pasjon, skriver Roper.

I denne perioden så man i det akademiske Europa et skifte fra det såkalte *via antiqua* til *via moderna*. Det antikke i denne sammenheng var skolastikken, en teologisk og filosofisk vitenskap i middelalderen som forsøkte å systematisere troslæren ved hjelp av Aristoteles' logikk. Thomas Aquinas var den mest betydningsfulle bidragsyteren til skolastikken, som ønsket å bygge bro mellom tro og fornuft. Ideen var at man skulle nærme seg Gud gjennom å forstå naturen.

Men som vi har sett, søkte Luther Gud direkte i teksten. Ved å ta et knusende oppgjør med Aristoteles, gjorde Luther seg svært upopulær blant sine egne augustinere. Men ikke blant studentene. Roper siterer kilder som hevder at ved Wittenberg universitetet rundt 1516 hadde de moderne foreleserne fullsatte auditorium, mens de som så verden gjennom Aristoteles, kun hadde to-tre tilhørere.

// Tesene er et angrep på verken paven eller den katolske kirke

Den 31. oktober 1517 skal Luther ha slått opp de 95 tesene på døra til borgkirka i Wittenberg. Tesene var et oppgjør med den kontroversielle avlatshandelen. Flere Luther-forskere er av den oppfatning at tesene ikke er noe direkte angrep på verken paven eller den katolske kirke. Til å begynne med fanget de heller ikke kirkas oppmerksomhet i større grad.

f. 1970, lektor i grunnskolen
og kurslærer i Acem.

Det var teologen Johannes Eck som presset på for å få kirka til å ta til motmæle mot Luther. Til slutt fikk Eck gehør, og kirka møtte Luther stadig mer konfronterende. Det er en utbredt oppfatning blant forskere at hadde Luther blitt møtt mer forsonlig, hadde det ikke blitt noe av Luthers radikaliserings fram til ekskommunikasjonen i 1521.

LUTHERS INDRE DEMONER

Luther sloss med å forene det han så som sine to store synder: sinne og stolthet. Kampen hadde ifølge ham selv kostet hans gode helse da han i klosteret drev med askese. Hvor kunne han finne en nådig Gud, en som kunne tilgi ham hans syndige vesen?

De lave selvbildene kom til ham overalt. Luther hatet tanken på en rettferdig dømmende Gud, fordi han ikke kunne tro at en slik rettferdig Gud kunne noe annet enn å dømme ham til evig fortapelse. Så fæl var Luther, mente Luther. Løsningen ble nåden, ikke dommen. Gjennom nåden ser Gud tilgivende på den troende, av ren barmhjertighet. Det eneste Luther virkelig fryktet, var at han skulle miste sin tro.

Løsningen var teologisk, ikke terapeutisk. Luther slet hele livet med det man da kalte melankoli, men som vi i dag kan kalle angst og depresjon. Verst var det i 1527, da Luther hadde jobbet med lignelsen om den bortkomne sønn. Luther, som sviktet sin far, hadde selv blitt tilgitt av faren to ganger: da han holdt sin første gudstjeneste og da han giftet seg.

LUTHERS REVOLUSJON

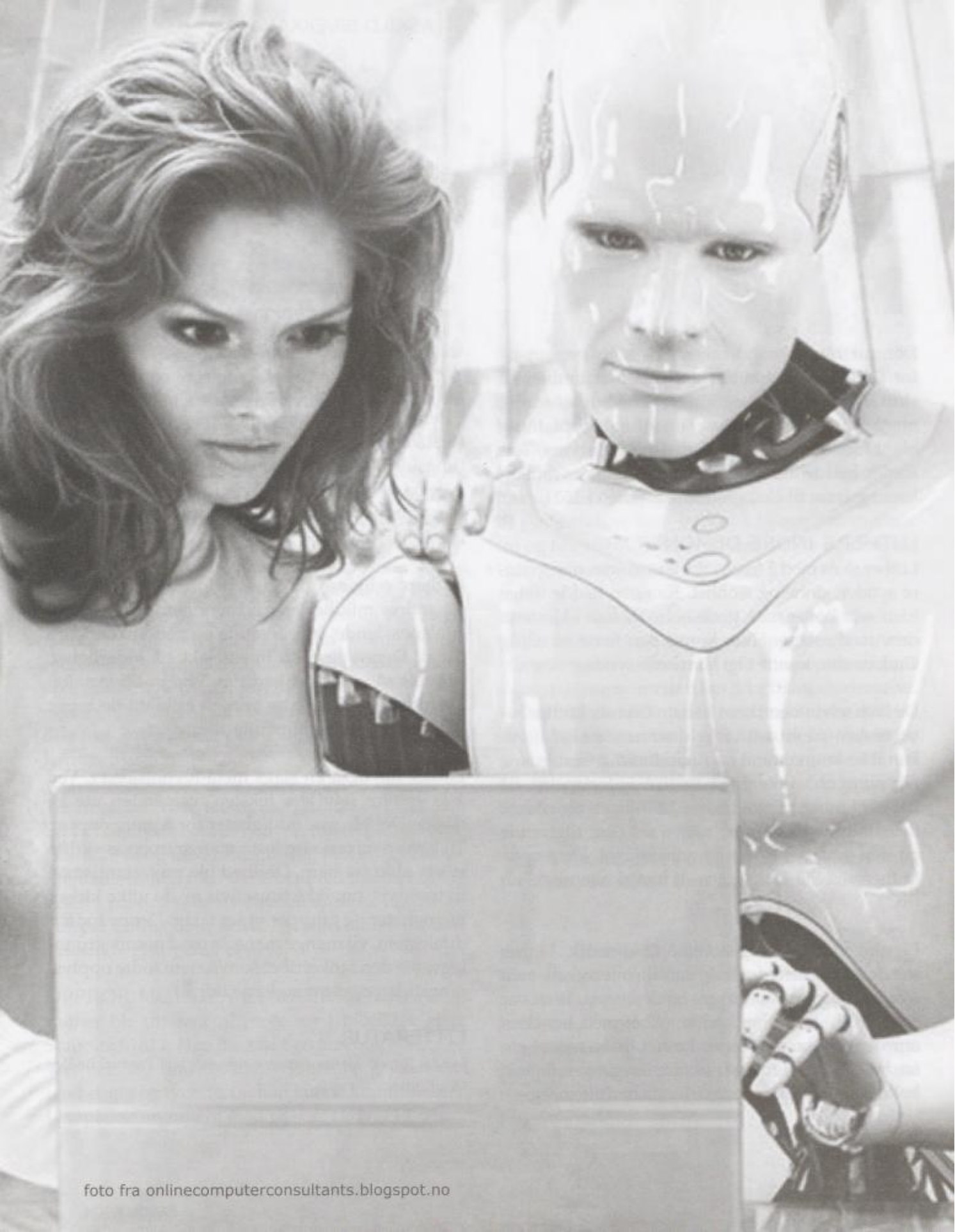
I denne artikkelen satte jeg meg fore å prøve å forstå det jeg møtte som ung konfirmant, et slags tungsinn. Var det Luthers tungsinn? For var det ikke hans indre univers, med vorter og håp, som ble grunnlaget for nasjonens livsanskuelse i de neste 500 år?

Luthers religiøse revolusjon fortrenget Staupitz' og andres mildhet og gudsnaervær. I stedet kom et alenestående, bibellesende og nådesøkende individ. Derav også en intens jakt på inderlighet, som for så vidt også kan sies å ha positive sider: De lutherske delene av verden er blant de minst korrupte og mest tillitsfulle.

Luther ble også en slags meta-revolusjonær. Ved å la enhver selv lese teksten, var ånden ute av flasken. Det ble nye muligheter for å gjøre opprør. Til hans overraskelse leste mange troende skrifta svært ulikt fra ham. Dermed ble protestantismen til tusenvis, om ikke titusenvis av de ulike kirker, menigheter og grupper vi ser i dag. Denne individualismen, vil mange mene, la også noe av grunnlaget for den tankefrihet som senere fødte opplysningstiden og den moderne tid. ■

LITTERATUR

Lyndal Roper, *Martin Luther – Renegade and Prophet*, Bodley Head, 2016.

EIRIK JENSEN

- om å drømme digert

Teknologiske revolusjoner og revolusjonær lengsel

Den nåværende fordeling av fjell og elver, av marker og enger, av stepper, skoger og kystlinjer kan ikke betraktes som endelig. Mennesker vil ha fullstendig herredømme over naturen, med dens villhøns og stør. Det nye menneske vil også omskape seg selv. Det vil mestre sine følelser, og gjøre dem fullstendig gjennomsluktige. Til slutt vil det skape en høyere biologisk art – et overmenneske. Gjennomsnittsmennesket vil heve seg opp på nivå med en Aristoteles, en Goethe, eller en Marx. Og fra disse fjelltoppene kommer nye fjelltopper til å heve seg opp.

Ordene kommer fra Leo Trotsky, *Litteratur og revolusjon* (1924). Visjonene om det nye samfunnet og det nye mennesket – homo sovjeticus – som skulle springe frem etter at revolusjonen var gjennomført og det nye samfunnet etablert, var ikke snaue.

Hva som motiverer mennesker til å gjøre voldelig opprør mot det bestående og kreve rask og radikal endring – en revolusjon – er sikkert sammensatt. Det er ikke dristig å tenke at grunnleggende misnøye må være en del av motivasjonen. Men det er heller ikke dristig å tenke at revolusjonær lengsel

– et ønske og en visjon om et radikalt annerledes og bedre liv og samfunn som skal oppstå etter revolusjonen – også er en sentral del av drivkraften.

Troen på at en kommunistisk revolusjon vil føre frem til slike utopiske tilstander som Trotsky drømte om, er forhåpentligvis henvist til historiens skraphaug. Om man leter etter tilsvarende visjoner i dag, finner man dem snarere i troen på at teknologiske revolusjoner vil kunne omskape og radikalt forbedre menneskenes kår – ja, kanskje til og med menneskekroppen og menneskesinnet. Og at det

kan skje i en ikke så fjern fremtid, kanskje til og med ikke så ulikt Trotskys visjoner.

Og slike håp har tross alt bedre grunnlag i historiske erfaringer enn troen på revolusjonære uto-
pieri; for i motsetning til de politiske revolusjonene til kommunistene, har jo teknologiske revolusjoner alt i alt brakt menneskeheten fremover.

Det er ikke tvil om at det er mye som kunne vært bedre. Transport går fortsatt langsomt. Tradisjonelle energikilder forurensar og skaper klimaendringer. Sykdommer plager menneskeheten, både i den tredje verden og i vår egen. Det er for mye fattigdom, for mye forgjeves strev, for mye konflikter.

// Vil teknologiske løsninger på alle våre eksistensielle byrder kunne utvikles en gang i fremtiden?

Og kjenner vi grundig etter, frembyr tilværelsen i det hele mye som vi kunne ønske var annerledes. Ikke bare er vi ikke alltid i godt humør – vi er vel alle i alle fall noe mindre lykkelige enn vi ideelt kunne ønske oss. Våre relasjoner er ikke alltid like stimulerende. Vi må arbeide, selv om det ikke alltid er like utviklende eller spennende. Og vi forfaller. Kroppen blir eldre, kroppens celler dør, og erstattes ikke fullt ut av friske nye celler. Også sinnet degenererer, og selv om vi blir blant dem som ikke blir senile, husker vi stadig dårligere. Til slutt dør vi – den endelige krenkelsen.

Mon ikke teknologiske løsninger på alle disse eksistensielle byrdene vil kunne utvikles en gang i fremtiden?

TUR TIL MÅNEN, ELLER TIL MARS?

Hvilke visjoner næres av teknologioptimister i dag? Ti megamilliardærer – blant dem Paul Allen fra *Microsoft*, Jeff Bezos fra *Amazon*, Richard Branson fra *Virgin Airlines* og Elon Musk fra *Tesla*, har investert i seks selskaper, *Stratolaunch Systems*, *Planetary Resources*, *Blue Origin*, *Virgin Galactic*, *SpaceX* og *Bigelow Aerospace*, som på ulike måter skal utvikle kommersiell romfart. De lokkes bl.a. av en pris – The Google Lunar XPRIZE – som er en konkurranse sponset av Google. Utfordringen er å lande et privatfinansiert romfartøy på månen, bevege seg 500 meter, og så overføre høydefinerte video- og stillbilder fra det fjernstyrte fartøyet tilbake til jorden. Det er p.t. – 2017 – i alt 16 lag som deltar i konkurransen, hvorav to – *SpaceIL* og *Moon Express* – som allerede har sikret seg kontrakter om oppskyting i 2017.

Er disse visjonene uttrykk for en form for revolusjonær lengsel via teknologi? Eller er de bare en guttedrøm som megamilliardærene kan leke seg med? For Elon Musk er det i alle fall også uttrykk for noe mer. I en reportasje fra et møte Musk hadde med romfartseksperter, skriver *The Guardian* (16.9.16):

Musk sa at det er "to fundamentale veivalg"

Det holder med et stutseegg

menneskene står overfor i dag. "Det ene veivalget er at vi kan forbli på jorda for alltid. Da vil det inntreffe en uunngåelig utryddeleshendelse. Alternativet er å bli en romfarende sivilisasjon, og en multiplanetær art."

Visjonen er intet mindre enn å bidra til at menneskeheten ikke går til grunne, ved å kolonisere andre planeter.

NOAHS ARK UT I ROMMET

Fysikeren Freeman Dyson deler visjonen, men mener at grepet til Musk og andre er gammeldags.

Ifølge Dyson burde man i stedet ta utgangspunktet til russeren Konstantin Tsiolkovsky, som allerede for 150 år siden begynte å tenke på menneskets fremtid i rommet.

Tsiolkovsky oppfattet dette mer som en biologisk utfordring enn et transportproblem. Hvordan komme herfra til dit er relativt enkelt. Det vanskelige er å vite hva man skal gjøre når man er kommet dit man skal. Problemet er ifølge Dyson primært biologisk: Hvordan finne måter å overleve og utvikle samfunn på i helt andre og svært ugjestmilde omgivelser? Dyson ser for seg at om noen

få hundre år vil bioteknologi ha utviklet seg slik at vi vil kunne designe hele økosystemer som vil kunne overleve på andre planeter langt fra jorda. Han gir denne tilnærmingen navnet «Noahs ark», og tenker seg at et romfartøy på størrelse med et strutsegg vil kunne inneholde frøene til millioner av mikrober, planter og dyr, inklusive mennesker, som kan leve sammen og støtte hverandre i et helt annet og fremmed miljø et annet sted i verdensrommet.

LEVE LENGRE. OG ENDA LENGRE

Å redde menneskeheten fra å gå til grunne ved å kolonisere andre planeter, er ikke den eneste teknologiske drømmen som driver oss. Det arbeides også intenst med å forlenge vår levealder.

I erkjennelse av at det vil kunne ta lang tid, har en rekke mennesker bestemt seg for at de skal la seg fryse ned før de dør, eller rett etter at døden har inntruffet. Håpet er at de kan tines opp om 200, eller 400, eller 600 år når teknologien er på plass, og leve videre.

Menneskelegemet er forgjengelig. Celler og organer svekkes med alder, og deler av kroppen vår dør gradvis og langsomt, før den endelige død inntreffer. Kanskje kan noe eller det vesentlige av dette stanses ved at vi erstatter organer som er utslitte, med mekaniske deler. Allerede i dag kan ikke bare ødelagte hofter eller knær byttes ut med hofter og knær av plast og titan; også ødelagte deler av hørselsorganene kan erstattes med mekaniske innret-

ninger som sender elektriske impulser til hjernen, som hjernen etter hvert kan læres opp til å oppfatte som lyd. I fremtiden kan kanskje utslitte øyne på lignende vis byttes ut med optiske sensorer som sender signaler til hjernen. Mekaniske proteser som mottar bevegelsesimpulser fra hjernen kan kanskje erstatte ødelagte eller utslitte lemmer. Det arbeides også med såkalt terapeutisk kloning. Man ser for seg at ødelagte indre organer som lever, nyrer, hjerte, lunger osv., kan klones og dyrkes i laboratoriet og at de klonede organene kan erstatte de ødelagte.

// Lever, nyrer, hjerte og lunger kan klones og erstatte de ødelagte

Kanskje fremtidsmennesket kommer til å bli en kyborg, en skapning med både organiske og biomekaniske deler. En kyborg er en organisme hvor vesentlige deler av et opprinnelig menneske er erstattet med mekanikk. Noen forestiller seg at kyborger vil kunne gi grunnlag for hva man kaller transhumanisme, hvor mennesker får egenskaper langt ut over hva de har i dag.

OGSÅ HJERNEN VIL LEVE Lenger

Og hvorfor stanse her? Kanskje kan også deler av hjernen etter hvert erstattes av datamaskiner. Eller vi vil kunne laste opp hele innholdet i vår hjerne – alle tanker, følelser, minner, væremåter, personlighet – til en datamaskin, som så kan fungere som

hjernen vår. Enkelte tenker at innholdet i datamaskinen ikke bare vil være en simulering av oss – det vil da simpelthen være oss. Fremgangsmåten kalles *whole brain emulation* ("simulering av et helt sinn") eller *mind uploading* ("opplasting av et sinn"), og går ut på å skanne en mental tilstand i et menneske, inklusive alle sinnets erindringer og "selvet", og så kopiere dette inn i en computer. Computeren kunne så kjøre en simulert modell av informasjonsbehandlingen i hjernen, slik at den responderer vesentlig på samme måte som den opprinnelige hjernen. Denne simulerte computeren kunne så befinne seg i en virtuell eller simulert virkelighet, som er koblet sammen med en 3D-simulert kropp, alternativt styre en robot eller en biologisk kropp. Og når man først er inne på tanken, kanskje man da også kunne redigere litt under opplastingsprosessen, fjerne litt uønskede personlighetstrekk, triste minner og belastninger, slik at kopien ble en forbedret utgave av originalen.

Tankene er ikke bare luftige fremtidsvyer. Nevrovitenskapsmannen Randal Koene har allerede stiftet en allmennnyttig organisasjon som heter *Carbon Copies* for å fremme vitenskapelige studier av mind uploading.

HVEM ER JEG?

I den utstrekning slike metoder blir virkelige, vil de utfordre våre forestillinger om hva det er å være et menneske og hva det er å ha en identitet. Hvordan vi vil se på resultatene av slike metoder, om de lar seg gjennomføre, er umulig å ha sikre oppfat-

ninger om. Bevissthetsfilosofer har holdt på med tankeeksperimenter i disse banene lenge. De blir ikke enige om hva de betyr – våre forestillingsevner strekker simpelthen ikke til.

// Arbeidet med å forlenge menneskelivet vil utfordre oss

Også arbeidene med å forlenge menneskelivet vil utfordre oss. Hvor lenge vil vi komme til å leve i gjennomsnitt om 100-200 år? Til vi blir 200? Og hva vil det gjøre med oss, og med samfunnet? Om vi fortsatt pensjonerer oss når vi er 67, blir pensjonsfasen veldig lang, og veldig kostbar. Noen forestiller oss imidlertid at vi om 100-200 år samtidig helt vil slippe å arbeide – robotene vil ha overtatt.

Hva vi da skal gjøre med våre liv, er det ikke lett å svare på. Vil vi kjede oss? Eller vil nye kjemiske midler som øker humøret og lindrer kjedsomheten, uten kjedelige bivirkninger, komme oss til unnsetning? Vil selvutviklingsmetoder som Acemeditasjon da bli avleggs og erstattes av kjemisk ledighet? Det er lettere å spørre enn å svare. Men allerede i dag utfordres vi av nye droger som sies å skulle øke konsentrasjonsevnen og intelligensen ut over tradisjonelle virkemidler som koffein og spenningsmetoder. Og som stadig flere studenter er villige til å ta i bruk.

Ett er om slike kjemiske midler virker i dag. Om de ikke gjør det, vil det ganske sikkert utvikles bedre i

fremtiden. Hvem var det da som fikk god karakter til eksamen i matematikk, eller fant opp den nye fremgangsmåten, malte det utfordrende maleriet, komponerte den banebrytende komposisjonen? Hvem var det som sjarmerte deg så mye at du falt pladask og giftet deg?

SINGULARITET – KAN VI MISTE KONTROLLEN OVER KONSOLLEN?

En vesentlig kilde til uro som har utviklet seg i senere år, særlig etter innspill fra den svenske Oxford-filosofen Nick Bostrom, og som nå tas på alvor av kapasiteter som Elon Musk, Stephen Hawking og Bill Gates, gjelder såkalt singularitet. Singularitet viser til en helt enestående hendelse som vi i dag ikke har evne til å forestille oss og som vil ha uoverstigelige konsekvenser.

// Singularitet vil ha uoverstigelige konsekvenser

Den fryktede singularitetshendelsen er at datamaskinens kunstige intelligens kan utvikles slik at den etter hvert selv kan skape enda mer intelligens. Allerede i 1996 slo sjakkprogrammet Deep Blue daværende verdensmester i sjakk Garri Kasparov. Det var sjokkerende. Hva vil kunne skje når datamaskiner som er vesentlig mer intelligente enn i dag, og enda vesentlig mer intelligente enn menneskene, begynner å utvikle enda mer intelligente maskiner? Er det en risiko for at slike intel-

ligente maskiner begynner å leve sitt eget liv og ta kontroll over oss?

FREMTIDEN I FORTIDEN

Troen på at teknologiske revolusjoner radikalt vil kunne endre samfunnet og tilværelsen, er ikke ny. Man har likevel gjerne trodd at utviklingen ville skje langt raskere enn hva som har vist seg å være tilfelle.

I 1969 sendte amerikanerne de første menneskene på månen. Stanley Kubricks film *2001 En romodysse* fulgte en lineær utvikling fra månelandingene til det man så for seg ville være fremtidens logiske resultat. I filmen hadde menneskene i 2001 for lengst opprettet en permanent base på månen, og var på vei til Mars.

I 1900 laget man i Tyskland postkort om hvordan byene kom til å se ut i år 2000. Ett kort forestiller hele bykvartaler som kunne flyttes via jernbane, et annet byer med lokk over for å beskytte mot regn og vind.

I en analyse av hvordan man mente at teknologi ville påvirke oss i fremtiden, skrev the RAND Corporation i 2001 på oppdrag fra det amerikanske forsvarsdepartementet følgende om hvordan man så for seg at 2015 – altså bare 14 år frem i tid – ville arte seg:

Innen 2015 vil det sannsynligvis skje en markert forlengelse av vår levealder, i tillegg til vesentli-

ge forbedringer i livskvalitet. Bedre kontroll med sykdommer, skreddersydde medisiner, genterapi, aldringslindring og aldringsreversering, hukkommelsesstimulerende medikamenter, prostetik, bioniske implantasjoner, implantasjoner fra dyr, og mange andre fremskritt vil fortsette å øke den menneskelige levealderen og forbedre vår livskvalitet. Noen av disse fremskrittene vil til og med forbedre menneskelige prestasjoner ut over nåværende nivåer (for eksempel gjennom kunstige sensorer).

The RAND Corporation spekulerte også på om man kunne kloner mennesker i 2015. Men lite av det de nevnte, har skjedd til nå.

INGEN PLAN, INGEN MÅL

Ser vi på visjonene i bildene om hvordan hele kvarterer vil kunne flyttes og hvordan transportsystemet vil bli radikalt endret, er det slående at bildene er preget av datidens teknologi. Fremtiden ble helt annerledes. Og den ble helt annerledes på måter man da ikke kunne forestille seg. Selv om tidligere teknologiske revolusjoner har vært menneskeskapte, har ingen vært resultat av noen overordnet plan. I stedet vokste de frem organisk, og ga nye muligheter som få kunne se for seg før de fant sted.

Da internett først ble oppfunnet på begynnelsen av 1960-tallet som en måte å kommunisere på, initiert av det amerikanske forsvarsdepartementet, ante ingen at nettet ville skape fenomener som Google og Facebook.

EIRIK JENSEN

f. 1950, magister i filosofi, cand. jur. og advokat med møterett for Høyesterett. Kurslærer i Acem og redaktør i Dyade.

Det bør også være plass til en viss skepsis til om fremtidige teknologiske nyvinninger virkelig kommer til å forløse de mer grunnleggende eksistensielle utfordringer vi står overfor. Det er lett å forestille seg at menneskene i fremtiden vil komme til å føle, tenke og oppføre seg helt annerledes enn i dag – at de ikke vil være grådige, aggressive, manipulerende, og at krig og sult og smerte vil være helt avskaffet. Ser vi på historien, er det lite som tyder på at slike grunnleggende trekk ved menneskesinnet endrer seg særlig over tid. Det som Trotsky forestilte seg, er i så måte kanskje like usannsynlig som følge av teknologiske revolusjoner som av de politiske. ■■

LITTERATUR, REFERANSER

Philip S. Anton, Richard Silbergliet og James Schneider, "The Global Technology Revolution – Bio/Nano/Materials Trends and Their Synergies with Information Technology by 2015", RAND Corporation, 2001.

Eirik Jensen, "The ultimate designer drug", Dyade 03/2003.

"Mind uploading", Wikipedia.

<http://www.skytran.com/skytran>.

"SpaceX founder Elon Musk plans to get humans to Mars in six years", The Guardian, 28.9.2016.

"The Green Universe: A Vision Freeman Dyson", The New York Review, October 13, 2016, Volume 63, Number 15.

Leo Trotsky, *Litteratur og revolusjon*, 1924.

Acem-meditasjon: Enklere - dypere

Acem-meditasjon er en enkel teknikk som alle kan lære. Den gir dyp avspenning, økt overskudd, redusert stress og på sikt større indre frihet.

Ikke-religiøs og vitenskapelig dokumentert. Du møter et meditasjonsmiljø med erfarne og kompetente veiledere.

Les en kort introduksjon eller se svar på ofte stilte spørsmål.

Grunnkurs Oslo og Akershus | Østlandet, inkl. Halvorsbøle | Sørlandet | Vestlandet | Midt-Norge | Nord-Norge

Lurer du på noe? Ring oss på 23 11 87 00 (10 - 15) eller send epost

Vi hjelper deg i gang Nyhetsbrev for deg som er nysgjerrig på meditasjon

Acem Kommunikasjonskurs

Acems kommunikasjonskurs er en unik mulighet til å arbeide med grunnleggende sider ved deg selv i en trygg, sosial kontekst.

Kurset er utviklet i Acem gjennom mer enn 40 år i et miljø med leger og psykologer opptatt av meditasjon og selvinnikt.

Et kommunikasjonskurs gir god trening og erfaring som kommer til nytte både i barneoppdragelse, parforhold, medarbeidersamtaler, konflikthåndtering, ledelse, personalbehandling og selvforståelse.

Acem Kommunikasjonskurs 2017
Halvorsbøle, Hadeland

Neste grunnkurs

Grunnkurs i Acem-meditasjon
Sporveisgaten 37, Oslo
Tirsdag 9. mai 2017 kl 17:30

Grunnkurs i Acem-meditasjon
Markens gate 37, Kristiansand
Onsdag 31. mai 2017 kl 17:00

Grunnkurs i Acem-meditasjon over en helg
Sporveisgaten 37, Oslo
Lørdag 10. juni 2017 kl 10:00

[Vis alle kommende grunnkurs](#)

Retretter i Acem-meditasjon

Nordisk Fordypelsesretrett i
Acem-meditasjon
Lundsholm, Värmland
Lørdag 24. juni 2017 kl 18:00

Svensk (Nordisk) sommerretrett i
Acem-meditasjon
Lundsholm, Värmland
Lørdag 1. juli 2017 kl 16:00

Norsk Drop-in Retrett i
Acem-meditasjon
Halvorsbøle, Hadeland
Lørdag 1. juli 2017 kl 16:00

Ukesretrett i Acem-meditasjon
Halvorsbøle, Hadeland
Lørdag 1. juli 2017 kl 16:00

Retretter er for deg som allerede har lært Acem-meditasjon. Det er mange typer å velge mellom - les mer her.

[Vis alle kommende retretter](#)

Kulturarrangementer

Det er ikke satt opp arrangementer av denne typen.

[Vis alle kulturarrangementer](#)

Bruk
Acems
hjemmeside
acem.no

Halvorsbøle

Etter overtagelsen i 2003 er Halvorsbøle blitt populært og ettertraktet for kursdeltagere i Acem. Høy standard, rimelige priser, rolige og vakre omgivelser på Jevnaker. Stedet har 73 komfortable rom med sengekapasitet til 110 personer. Velsmakende laktovegetarisk mat.

Lundsholm

Lundsholm ligger vakkert til på et nes i innsjøen Mangen 25 km nordøst for Arvika i Sverige, 200 km fra Oslo. Eiendommen på 144 mål er stille og svært egnet for Acem-meditasjon og rekreasjon.

ISSN 0332-5790

0 2

70332 579031

119685

DEICHMANSKE BIBLIOTEK HOVEDBIBLIOTEKET
VOKSENAVDELINGEN/ 23905059
PB. 8924, ST. OLAVS Plass
0028 OSLO

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

NORGE

Returadresse:

■ IACEM

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Det er blitt sagt at revolusjoner konfronterer oss med begynnelsens problem. Men begynnelsen er kaotisk og preget av labile psykologiske prosesser. Samtalen, forutsetning for refleksjon, bryter sammen. Revolusjoners resultater er begrensede, og kostnadene er høye.

Står vi i dag overfor forsøk på nye begynnelser? Er det paralleller mellom dagens usikre politiske situasjon og fenomenet revolusjon? Hvilke psykologiske prosesser og traumer settes i gang av revolusjoner og store samfunnsendringer? Hvordan er forholdet mellom politisk og teknologisk revolusjonær fantasi?